

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO

Białystok, dnia 27 stycznia 2022 r.

Poz. 345

UCHWAŁA NR XXXII.247.2021 RADY MIEJSKIEJ W ZABŁUDOWIE

z dnia 29 grudnia 2021 r.

w sprawie programu opieki nad zabytkami gminy Zabłudów na lata 2021/2024

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1372 z późn. zm.), art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 710 z późn. zm.) po uzyskaniu opinii Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Gminy Zabłudów uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się program opieki nad zabytkami gminy Zabłudów na lata 2021/2024 stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Zabłudowa.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Podlaskiego.

Przewodnicząca Rady
Antonina Kuna

Załącznik do uchwały Nr XXXII.247.2021
Rady Miejskiej w Zabłudowie
z dnia 29 grudnia 2021 r.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Zabłudów na lata 2021/2024

Celem opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Zabłudów na lata 2021-2024 jest określenie zasadniczych kierunków działań inicjowanych przez władze gminy w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego występującego w jej granicach administracyjnych, zgodnie z przepisami ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 1378). Program został opracowany zgodnie z wytycznymi instrukcji „Gminny program opieki nad zabytkami – poradnik metodyczny”, przygotowanej przez Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie. Istotnym zagadnieniem uzasadniającym powstanie programu jest zachowanie dziedzictwa kulturowego gminy, jak również jego promocja wśród mieszkańców oraz turystów. Funkcję tę można realizować między innymi poprzez edukację, począwszy od poziomu podstawowego oraz pobudzanie rozwoju turystyki. Działania te mogą przyczynić się do przyspieszenia rozwoju społeczno – gospodarczego gminy. Nieodzownym elementem tego typu działań jest budzenie w społeczeństwie świadomości istnienia zabytków i potrzeby ich rewitalizacji, jak również zwrócenie uwagi na istniejącą wspólnotę kulturową. Aby to osiągnąć należy pobudzić świadomość właścicieli, użytkowników i jednostki samorządu terytorialnego, skłonić te grupy do współdziałania, wzbudzić ich odpowiedzialność za właściwy stan zachowania obiektów historycznych oraz aktywny udział w zakresie opieki nad zabytkami. Niniejszy program jest pierwszym dokumentem tego rodzaju opracowanym dla gminy Zabłudów. Postanowiono, że w programowanym okresie, tj. w latach 2021-2024 działania podejmowane w jego ramach, będą dotyczyły przede wszystkim działań określanych jako „miękkie”, tj. działań o charakterze nie inwestycyjnym. Celem ich jest przede wszystkim promocja gminy i jej dziedzictwa kulturowego, jak również edukacja dotycząca opieki nad zabytkami połączona z wydarzeniami o charakterze historycznym. Mają one stanowić podstawę do działań podejmowanych w kolejnych okresach programowych, gdy świadomość w zakresie ochrony zabytków będzie większa.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną obowiązku wykonania gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Zabłudów na lata 2021-2024 jest *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.* (Dz. U. z 2021 r. poz. 710):

Art.87. 1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

1. włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;

2. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;

3. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;

4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;

5. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;

7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Obiekty zabytkowe – zabytki nieruchome i ruchome (w tym archeologiczne), podlegają na terytorium Polski ochronie prawnej na mocy wielu aktów prawnych: 3.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku Obiekty zabytkowe są objęte ochroną prawną określoną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela:

- **Art. 5.** Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolność i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.
- **Art. 6.** Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

3.2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2021 r. poz. 710). Dla niniejszego programu zasadne jest przywołanie poniższych artykułów tej ustawy:

Art. 3. Użyte w ustawie określenia oznaczają:

1. zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;

2. zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;

3. zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;

4. zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

5. instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;

6. prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;

7. prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;

8. roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;

9. badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

10. badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

11. badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;

12. historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

13. historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

14. krajobraz kulturowy - przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;

15. otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Art. 4. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 6. ust. 1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r., poz. 1479),
 - f) instrumentami muzycznymi,

- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art. 7. Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków; 1 a) wpis na listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Art. 16. ust. 1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Art. 17. ust. 1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
- 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
- 4. składowania lub magazynowania odpadów.

2. W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131-134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska.

Art. 18. 1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19. 1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20. Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Art. 21. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22. ust. 1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: 1/ zabytki nieruchome wpisane do rejestru; 2/ inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków; 3/ inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art. 89. Organami ochrony zabytków są:

1. minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2. wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków. **Szczególnie ważną rolę ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przypisuje właścicielowi lub posiadaczowi zabytku.** Należy podkreślić, że dysponowanie zabytkiem powoduje – z jednej strony – obowiązki ciężące na właścicielu/użytkowniku, z drugiej jednak strony przysługują mu liczne prawa.

Art. 5. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art. 25. 1. Zagospodarowanie na cele użytkowe zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru wymaga posiadania przez jego właściciela lub posiadacza:

- 1) dokumentacji konserwatorskiej określającej stan zachowania zabytku nieruchomego i możliwości jego adaptacji, z uwzględnieniem historycznej funkcji i wartości tego zabytku;
- 2) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym, określającego zakres i sposób ich prowadzenia oraz wskazującego niezbędne do zastosowania materiały i technologie;
- 3) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu zagospodarowania zabytku nieruchomego wraz z otoczeniem oraz dalszego korzystania z tego zabytku, z uwzględnieniem wyeksponowania jego wartości.

2. W celu spełnienia wymagań, o których mowa w ust. 1, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany nieodpłatnie udostępnić do wglądu właścicielowi lub posiadaczowi zabytku nieruchomego posiadaną przez siebie dokumentację tego zabytku oraz umożliwić dokonywanie niezbędnych odpisów z tej dokumentacji.

Art. 26. 1. W umowie sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, przy określaniu sposobu korzystania z tego zabytku należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku.

2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do decyzji o oddaniu w trwały zarząd zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru.

Art. 27. Na wniosek właściciela lub posiadacza zabytku wojewódzki konserwator zabytków przedstawia, w formie pisemnej, zalecenia konserwatorskie, określające sposób korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także zakres dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

Art. 28. Niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości. W przypadku podejmowania uzgodnionych w organem ochrony zabytków działań przy obiektach zabytkowych, przy wyborze wykonawcy tych prac należy kierować się Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (obwieszczenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 26 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków, Dz.U. 14.01.2021 r., poz. 81). Ponadto, cytowana ustawa nakłada na obywateli obowiązki wynikające z przypadkowych odkryć stanowisk archeologicznych.

Art. 32. 1. Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

- 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
- 3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1 pkt 3.

3. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany w terminie 5 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 pkt 3 i ust. 2, dokonać oględzin odkrytego przedmiotu.

4. Jeżeli w terminie, określonym w ust. 3, wojewódzki konserwator zabytków nie dokona oględzin odkrytego przedmiotu, przerwane roboty mogą być kontynuowane.

5. Po dokonaniu oględzin odkrytego przedmiotu wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję:

- 1) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot nie jest zabytkiem;
- 2) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot jest zabytkiem, a kontynuacja robót nie doprowadzi do jego zniszczenia lub uszkodzenia;
- 3) nakazującą dalsze wstrzymanie robót i przeprowadzenie, na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej finansującej te roboty, badań archeologicznych w niezbędnym zakresie.

6. Roboty nie mogą być wstrzymane na okres dłuższy niż miesiąc od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.

7. Jeżeli w trakcie badań archeologicznych zostanie odkryty zabytek posiadający wyjątkową wartość, wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o przedłużeniu okresu wstrzymania robót. Okres wstrzymania robót nie może być jednak dłuższy niż 6 miesięcy od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.

8. Po zakończeniu badań archeologicznych, o których mowa w ust. 5 pkt 3, wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję pozwalającą na kontynuację przerwanych robót.

Art. 33. 1. Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1.

3. W terminie 3 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 i 2, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany dokonać oględzin znalezionego przedmiotu i miejsca jego znalezienia oraz, w razie potrzeby, zorganizować badania archeologiczne.

3.3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust. 1, pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2021 r., poz. 1038) zostały określone zadania własne gminy:

Art. 7. ust. 1. Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9. kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.4. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2021, poz. 815) reguluje zasady zmiany własności obiektów zabytkowych. Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 13 ust. 4). Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 13 ust. 5). Jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie (art. 29 ust. 2). W przypadku nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, w decyzji o ustanowieniu trwałego zarządu można nałożyć, w miarę potrzeby, na jednostkę organizacyjną obowiązek odbudowy lub remontu położonych na tej nieruchomości zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w decyzji (art. 45 ust. 2a). Podział nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział. W odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa powyżej wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości (art. 96 ust. 1 i 1a). Gminie przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości (art. 109 ust. 1 pkt 4).

3.5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane

W ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2021, poz. 784) uregulowane zostały zasady użytkowania oraz prowadzenia prac budowlanych w obiektach zabytkowych.

Art. 5. , ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2 tej ustawy wskazuje, że obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymać w należytym stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczać do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską. Katalog działań budowlanych w stosunku do których należy uzyskać pozwolenie budowlane, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu określają art. 29, 29a, 30 i 31 ustawy Prawo budowlane. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 w/w ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 30. , ust. 2: W zgłoszeniu należy określić rodzaj, zakres i sposób wykonywania robót budowlanych oraz termin ich rozpoczęcia. Do zgłoszenia należy dołączyć oświadczenie, o którym mowa w art. 32 ust. 4 pkt 2, oraz, w zależności od potrzeb, odpowiednie szkice lub rysunki, a także pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami. W razie konieczności uzupełnienia zgłoszenia właściwy organ nakłada, w drodze postanowienia, na zgłaszającego obowiązek uzupełnienia, w określonym terminie, brakujących dokumentów, a w przypadku ich nieuzupełnienia – wnosi sprzeciw, w drodze decyzji.

Art. 39. 1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

2. Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

3.6. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych

Zgodnie z ustawą z dnia 12 stycznia 1991r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. z 2021 r. poz. 401) zwalnia się od podatku od nieruchomości grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (art. 7 ust. 1 pkt 6).

3.7. Inne akty prawne

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się także w innych obowiązujących ustawach, przede wszystkim:

- ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2021 r., poz. 922),
- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2021 r., poz. 1047),
- ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r., poz. 194),
- ustawa z dnia 25 maja 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury (Dz. U. z 2019 r. poz. 1591),
- ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2021 r. poz. 1038),
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r., Nr 30, poz. 259),
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 2 lipca 1915 r. w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych (Dz. U. z 2015 r., poz. 979),
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r., Nr 89, poz. 510),
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r., Nr 124, poz. 1304),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictw Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r., poz. 1886.),
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r., Nr 212, poz. 2153).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2020 r., poz. 902),
- ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r., poz. 1479).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020 r., poz. 164).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022

Art. 84. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego obowiązek sporządzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Celem krajowego programu jest stworzenie warunków niezbędnych do sprawowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. W krajowym programie zostały określone cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposoby finansowania planowanych działań oraz harmonogram ich realizacji. Zadaniem głównym polityki państwa w dziedzinie ochrony zabytków jest stworzenie w najbliższej przyszłości mechanizmów, które dostosowałyby tę sferę do warunków gospodarki rynkowej. Planowane działania dotyczą sfery legislacyjnej, zmian organizacyjnych obejmujących konieczne rozszerzenie zakresu działań instytucji odpowiedzialnych za ochronę dziedzictwa kulturowego w Polsce oraz zmian w strategii i organizacji ochrony dóbr kultury. Założenia do programu krajowego określiły cele i kierunki działań oraz zadania, które powinny być podjęte w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego

Kierunek działania 1.1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym. Zadania:

- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami;
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym;
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach;
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Kierunek działania 1.2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym. Zadania:

- wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich;
- ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich;
- wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego;
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami

Kierunek działania 2.1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami. Zadanie:

- upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

Kierunek działania 2.2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego. Zadanie:

- podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

Cel szczegółowy 3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunek działania 3.1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości. Zadania:

- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami;
- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Kierunek 3.2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami. Zadanie:

- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

4.1.2. Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004–2013 oraz uzupełnienia narodowej strategii rozwoju kultury na lata 2004–2020[#]

Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” na lata 2004-2013 jest elementem opracowanej w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego narodowej strategii rozwoju kultury na lata 2004–2013. W 2005 roku MKiDN przygotowało uzupełnienie narodowej strategii rozwoju kultury na lata 2004-2020. Narodowy Program Kultury określa politykę rządu wobec zabytków i dziedzictwa kulturowego. Celem strategicznym programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych. Zawiera ona również ogólne wytyczne do konstruowania programu gminnego. Przyjęte zostały następujące priorytety:

1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe. Działanie: 1.1. Wzmocnienie ośrodków dokumentacji zabytków oraz budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków. W ramach działania zostaną zaproponowane zmiany instytucjonalne, prawne i funkcjonalne w sferze dokumentacji i ochrony zabytków oraz procesu oferowania zabytków na rynku. Celami częściowymi działania 1.1 są: poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków, zrównoważone urynkwienie zabytków, wykształcenie zachęt dla przedsiębiorców i osób fizycznych do inwestowania w zabytki. Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne. W ramach działania formułowane będą projekty rewaloryzacji zabytków i ich adaptacji na cele społeczne. Projekty muszą odznaczać się znaczącym wpływem ekonomicznym na rozwój regionalny, w tym przyczyniać się do wzrostu dochodów i zwiększać ilość miejsc pracy. Program wymienia projekty: Program „Polskie regiony w europejskiej przestrzeni kulturowej”, którego głównym celem jest przygotowanie potencjalnych wnioskodawców do opracowania kompleksowych projektów do funduszy strukturalnych. Program „Promesa Ministra Kultury”, którego celem jest dofinansowanie wkładu własnego beneficjentów do projektów realizowanych w ramach funduszy strukturalnych i innych funduszy europejskich. Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych. Działanie będzie realizowane poprzez programowanie i wdrażanie kompleksowych programów dotyczących markowych produktów turystyki kulturowej w Polsce.

2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego. Działanie: 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego. Działanie będzie realizowane poprzez: podnoszenie wykształcenia kadr zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego; podnoszenie zainteresowania społeczeństwa problematyką ochrony zabytków; powołanie zespołu naukowego zajmującego się badaniami naukowymi w sferze wpływu, zachowania i rewaloryzacji dziedzictwa kulturowego na rozwój społeczno-ekonomiczny regionów; promowanie zachowania dziedzictwa kulturowego wsi poprzez aktywizację społeczności wiejskich. Działanie: 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturalnego przed nielegalnym wywozem, wwozem i przewozem przez granice. Dokumentem służącym wdrożeniu narodowej strategii rozwoju kultury w sferze materialnej spuścizny kulturowej Polski jest Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”. Podstawą do sformułowania narodowego programu rozwoju kultury „Ochrona Zabytków i dziedzictwa kulturowego” jest uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju kultury i upowszechniania kultury, a także za potencjał regionów, służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

4.2.1. Program rozwoju kultury województwa podlaskiego do roku 2020 oraz projekt programu opieki nad zabytkami województwa podlaskiego na lata 2008 – 2011[#]

W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, program rozwoju kultury województwa podlaskiego do roku 2020, uchwalony 21 kwietnia 2008 r. opiera się na założeniach projektowych programu opieki nad zabytkami województwa podlaskiego na lata 2008 – 2011 z przedłużeniem na lata następne. Jednym z celów strategicznych wojewódzkiego jest ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego. Podstawą tak sformułowanego celu jest uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju i upowszechniania kultury a także za poważny potencjał naszego regionu, służący wzrostowi konkurencyjności wobec innych regionów w zakresie atrakcyjności turystyki, inwestycji oraz powstawaniu nowych miejsc pracy w sektorze turystyczno-usługowym. Upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym województwa podlaskiego sprzyja również integracji jego mieszkańców i poczucia więzi oraz dumy z tzw. „małej ojczyzny”. Należyta troska i szacunek dla dziedzictwa kultury tworzonego w przeszłości przez wiele narodów i grup etnicznych, zdaniem autorów programu umacnia pozytywny wizerunek naszego regionu jako przyjaznego i otwartego. W celu realizacji tak zakrojonego programu zaplanowano podjęcie następujących działań: 1.1. prowadzenie projektów badawczych związanych z dziedzictwem kulturowym w celu jego rozpoznania i udokumentowania, 1.2. prowadzenie inwentaryzacji i ewidencji wszystkich kategorii zabytków, 1.3. upowszechnianie wyników badań, wykorzystanie ich w procesach zarządzania kulturą oraz w gospodarce, inwestycjach, turystyce, 1.4. rewaloryzacja zabytków, powiązana z ochroną zabytkowego krajobrazu kulturowego, dbałością o porządkowanie i kształtowanie detalu architektonicznego oraz małej architektury, zgodna z miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego (ochrona i rewaloryzacja zabytkowego budownictwa drewnianego – jako podstawowego wyznacznika tożsamości kulturowej regionu, zabytkowej architektury murowanej, zabytkowych parków, cmentarzy, zabytkowych zespołów obronnych i in.), 1.5. rewaloryzacja przestrzeni publicznych zabytkowych układów urbanistycznych, 1.6. systemowe zabezpieczanie obiektów dziedzictwa kulturowego na wypadek zagrożeń, 1.7. ochrona tożsamości kulturowej regionu, jego wielokulturowości, ze szczególnym uwzględnieniem działań w zakresie edukacji regionalnej, 1.8. prowadzenie wielokierunkowych działań promocyjnych, szkoleniowych i edukacyjnych mających na celu uświadamianie społeczeństwa o roli, znaczeniu i konieczności zachowania dziedzictwa kulturowego, 1.9. tworzenie szlaków turystyczno-kulturowych obejmujących najciekawsze miejsca i obiekty zabytkowe w województwie.

4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego został uchwalony przez Sejmik Województwa Podlaskiego uchwałą nr XXXVI/330/17 z dnia 22 maja 2017 r. Wskazuje on obowiązujące cele polityki przestrzennej, zasady ich realizacji oraz kierunki działań polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. W sferze kulturowej obejmującej system ochrony dziedzictwa kulturowego przyjęto zasady kompleksowości działań ochronnych i rewaloryzacyjnych, łączenia ochrony środowiska kulturowego z ochroną środowiska przyrodniczego oraz promowania regionalnych walorów dziedzictwa kulturowego. Podstawowe zasady polityki przestrzennej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, zapisane w planie zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego obejmują: Zasady ogólne – wynikające zwłaszcza z procesu integracji europejskiej:

- a) szczególną ochronę tożsamości kulturowej regionu, przed zagrożeniem jej wytracenia w konfrontacji z europejskim, uniwersalnym modelem życia, w sferze kultury materialnej i jej unikalnej specyfiki etnicznej i religijnej,
- b) uwzględnianie potrzeb współczesnego społeczeństwa w procesie ochrony i kształtowania zasobów dziedzictwa kulturowego,
- c) harmonijne współistnienie zasobów dziedzictwa kulturowego z zasobami środowiska przyrodniczego – jako filaru rozwoju turystyki,
- d) tworzenie warunków kompleksowej ochrony obszarów o walorach zabytkowych i kulturowych, takich jak: strefy ochrony konserwatorskiej, parki kulturowe i obszary priorytetowego zabytkowego krajobrazu kulturowego,
- e) priorytet ochrony walorów dziedzictwa kulturowego o randze międzynarodowej i krajowej,
- f) wykorzystanie unikalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w krajowej i międzynarodowej promocji województwa.

- 2) Zasady ochrony i tworzenia nowych wartości kulturowych w reprezentatywnych obszarach tożsamości kulturowej województwa podlaskiego:
 - a) kształtowanie krajobrazu historyczno-kulturowo-przyrodniczego regionu poprzez ochronę unikatowych lub specyficznych walorów krajobrazowych jednostek osadniczych i ich otoczenia,
 - b) kształtowanie form architektonicznych i gabarytów nowej zabudowy zharmonizowanych z walorami kulturowymi istniejącej,
 - c) stosowanie materiałów, wystroju i kolorystyki obiektów budowlanych oraz zagospodarowania ich otoczenia, nawiązujących do tradycji lokalnych.
- 3) Zasady ochrony i rewaloryzacji obszarów zabytkowych:
 - a) zachowanie historycznych założeń urbanistycznych, a w szczególności: rozplanowania przestrzeni publicznych (np. ulic, placów, skwerów itp.), osi kompozycyjnych i widokowych, rozmieszczenia dominant, gabarytów i sposobów zabudowy oraz form architektonicznych,
 - b) zapewnianie ekspozycji całych zespołów zabudowy i najwartościowszych jej elementów,
 - c) twórcze kontynuowanie tradycji konstrukcyjnych, materiałowych, wystroju i kolorystyki obiektów oraz zagospodarowania ich otoczenia,
 - d) lokalizowanie funkcji użytkowych niekolizyjnych z historycznymi funkcjami obszarów, zapewniających podstawy ekonomiczne utrzymania dobrego stanu technicznego zabudowy i zagospodarowania oraz atrakcyjność turystyczną,
 - e) eliminowanie funkcji użytkowych i obiektów kolizyjnych pod względem sanitarnym i estetycznym z walorami kulturowymi obszarów zabytkowych,
 - f) harmonijne wkomponowywanie nowej zabudowy w historyczną panoramę jednostek osadniczych,
 - g) poprawianie dostępności komunikacyjnej i systemów parkowania pojazdów oraz eliminacja uciążliwości ruchu drogowego, zwłaszcza tranzytowego towarowego;
 - h) poprawianie warunków ochrony przeciwpożarowej,
 - i) poprawianie standardu cywilizacyjnego zabudowy w zakresie wyposażenia w systemy kanalizacyjne i niskoemisyjne systemy energetyczne.
- 4) Zasady ochrony i utrzymania dobrego stanu technicznego obiektów zabytkowych, z priorytetem obiektów o randze krajowej i regionalnej:
 - a) zapewnienie funkcji użytkowych stosownych do lokalizacji i form architektonicznych obiektów gwarantujących ich utrzymanie w dobrym stanie technicznym i racjonalne wykorzystanie dla potrzeb społecznych,
 - b) obowiązek uzgadniania z Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu oraz uzyskania pozwoleń dla projektów budowlanych dotyczących rewaloryzacji i modernizacji obiektów zabytkowych i ich otoczenia.
- 5) Zasady ochrony przed dewastacją obiektów archeologicznych i określenie warunków ich udostępnienia zwiedzającym oraz sposobów postępowania w przypadkach natrafienia na przedmioty mogące stanowić zabytki archeologiczne w trakcie prowadzenia robót ziemnych:
 - a) zapewnienie sposobu zagospodarowania i eksponowania terenu stanowiska archeologicznego zabezpieczającego go przed dewastacją i degradacją,
 - b) obowiązek zawiadamiania stosownych służb archeologicznych o każdorazowym natrafieniu na przedmioty mogące być zabytkami archeologicznymi w trakcie prowadzenia robót ziemnych i przerwania ich do czasu przebadania stanowiska,
 - c) ustalanie dokładnej lokalizacji zabytków archeologicznych w planach miejscowych, w tym typu stanowiska archeologicznego i jego zasięgu oraz zasad i sposobów dopuszczalnego zagospodarowania,
 - d) wskazanie zabytków archeologicznych do bezwzględnej ochrony, tj. z bezwzględnym zakazem prowadzenia prac budowlanych, oraz zabytków archeologicznych, dla których dopuszcza się inne zagospodarowanie terenu po przeprowadzeniu badań archeologicznych.

- 6) Zasady tworzenia wartości kulturowych w nowych i rewaloryzowanych zespołach zabudowy, w szczególności poprzez:
- a) kształtowanie przestrzeni publicznych o zindywidualizowanych formach urbanistycznych, w tym: ulic, placów, pasaży i ciągów pieszych, skwerów, zieleni parkowej i sportowo-rekreacyjnej,
 - b) interesujące formy architektoniczne aranżacji otoczenia przestrzeni publicznych,
 - c) wykorzystanie w kompozycjach urbanistycznych szczególnych cech środowiska przyrodniczego – stosownie do jego predyspozycji, dla potrzeb terenów sportowo-rekreacyjnych i turystycznych, a konfiguracji terenów dla kształtowania sposobu ich zagospodarowania i zabudowy,
 - d) rozmieszczanie akcentów i dominant przestrzennych, twórczo kontynuujących istniejące założenia urbanistyczne,
 - e) stosowanie zindywidualizowanych form architektonicznych poszczególnych obiektów lub ich grup, z zachowaniem harmonijnych gabarytów całościowych zespołów i sylwety przestrzennej jednostek osadniczych,
 - f) harmonizowania gabarytów zabudowy plombowej z gabarytami otaczającej (z wyjątkiem dominant przestrzennych i akcentów urbanistycznych wynikających z całościowych koncepcji urbanistycznych). W omawianym dokumencie wskazano także kierunki działań dla ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego:
- 1) Integracja działań społeczno-gospodarczych dla opieki nad zabytkami, w tym:
- a) opracowywanie i realizacja kompleksowych programów rewitalizacyjnych terenów z zasobami zabytkowymi, zwłaszcza historycznych miejskich, przemysłowych i powojсковych, w tym, między innymi, wdrożenie projektów rewitalizacji: zabytkowego, XVI-wiecznego Rynku Miejskiego w Knyszynie, XVIII-wiecznego Ogrodu Branickich oraz zabytkowego parku Planty, centrów miast oraz innych obszarów zdegradowanych w Łomży i Suwałkach, centrum miasta w Grajewie wraz z zabytkowym dworcem PKP, starego rynku w Kolnie, centrum miasta Zambrowa,
 - b) opracowywanie i realizację lokalnych strategii rozwoju obszarów wiejskich, wykorzystujących miejscowe tradycje i zasoby zabytkowe,
 - c) przygotowywanie ofert na najlepsze zagospodarowanie i użytkowanie publicznych obiektów zabytkowych, służące zaangażowaniu sektora gospodarczego w opiekę nad zabytkami (m.in. na inkubatory przedsiębiorczości, instytucje otoczenia biznesu, centra usługowe, infrastrukturę turystyczną),
 - d) wspieranie inicjatyw wykorzystujących obiekty zabytkowe do tradycyjnych form działalności gospodarczej, w tym rolnictwa ekologicznego i tradycyjnego przetwórstwa, oraz reaktywacja ginących zawodów,
 - e) wspieranie rozwoju infrastruktury publicznej, zwłaszcza turystycznej, wykorzystującej miejscowe tradycje, w tym, między innymi, wdrożenia projektów: „Szlaku Wodnego im. Króla Stefana Batorego”, budowy infrastruktury turystycznej i zagospodarowania Szlaku Wodnego na odcinku miasta Nowogród, rekonstrukcji grodzisk jaćwieskich na ziemiach polskich,
 - f) propagowanie zabudowy i zagospodarowania terenu nawiązujących do form tradycyjnych, zwłaszcza w obszarach kulturowych.
- 2) Konserwacja i adaptacja zabytków, obejmujące:
- a) wspieranie zagospodarowania terenów przemysłowych, powojсковych i zdegradowanych poprzez nadanie im nowych funkcji, z priorytetem obiektów zabytkowych i charakterystycznych krajobrazów kulturowych, poprzedzone opracowaniem programów rewitalizacji, między innymi w Białymstoku: kompleksu powojсковego „Węglówka” m.in. na cele Muzeum Pamięci Sybiru, obiektu byłej elektrowni na cele ekspozycyjne.

- b) wspieranie zagospodarowania, konserwacji i adaptacji (w tym rewitalizacji, rewaloryzacji i ekspozycji) obiektów zabytkowych wraz z otoczeniem, także archeologicznych, m.in. w formule partnerstwa publiczno-prywatnego oraz projektów trans-granicznych, w tym: remontu w Teatrze Dramatycznym im. Aleksandra Węgierki w Białymstoku, remontu dworku w Grabowie i stworzenie w nim centrum kultury i wypoczynku, konserwacji i remontu zabytku wpisanego do rejestru jako „Pozostałości Zespołu Pałacowego w Dowspudzie”,
 - c) wspieranie kompleksowych programów konserwatorskich ochrony zabytków drewnianych znajdujących się w skansenach i w miejscach ich pierwotnej lokalizacji, w tym: projektu modernizacji i rozwoju infrastruktury dziedzictwa kulturowego dla potrzeb edukacji regionalnej w Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu, obejmującego między innymi: budowę centralnego magazynu zbiorów, modernizację obiektów ekspozycyjnych, restaurację budynków i budowli zabytkowych, rewitalizację parku przypałacowego,
 - d) przeciwdziałanie niszczeniu stanowisk archeologicznych, w tym zachowanie zabytków archeologicznych, dokumentowanie i opracowywanie wyników badań nieinwestorskich i ratowniczych,
 - e) wspieranie renowacji i konserwacji małej architektury, w tym sakralnej, oraz miejsc pamięci i martyrologii,
 - f) wspieranie budowy, odbudowy i renowacji infrastruktury kulturowej w miejscach o symbolicznym znaczeniu dla historii regionu oraz służących opiece nad zabytkami,
 - g) unowocześnianie infrastruktury technicznej oraz poprawę estetyki obiektów zabytkowych, w tym wdrożenie projektów: rewaloryzacji zabytków Muzeum w Tykocinie (synagogi i Domu Talmudycznego) oraz odbudowy kramnic, rewaloryzacji kompleksu pałacowo-parkowego Muzeum Wnętrz Pałacowych w Choroszcy.
- 3) Kształtowanie obszarów zabytkowych i krajobrazów kulturowych, poprzez:
- a) wspieranie konserwacji, rewitalizacji, renowacji, rewaloryzacji i ekspozycji zabytkowych centrów miast i wsi, zabytkowych terenów zieleni, w tym cmentarzy, obszarów fortyfikacji i budowli obronnych, obiektów archeologicznych mających własną formę przestrzenną, w tym, między innymi, projektów rewitalizacji: miasta Zambrów (zespół koszar), Fortu II „Zarzecznego” Twierdzy Osowiec,
 - b) sukcesywną realizację iluminacji zabytków,
 - c) propagowanie wykorzystywania tradycyjnych form zabudowy i zagospodarowania terenu oraz detalu architektonicznego dla harmonijnego kształtowania krajobrazów,
 - d) wspieranie tradycyjnych form gospodarowania, w tym rolnictwa ekologicznego, tradycyjnych technik budownictwa, rzemiosła i przetwórstwa, zwłaszcza w obszarach priorytetowych krajobrazu kulturowego,
 - e) tworzenie parków kulturowych w celu ochrony kulturowych krajobrazów historycznych oraz wytyczenie szlaków kulturowo-historycznych w celu promowania walorów kulturowych województwa,
 - f) ustanawianie nowych parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu, zespołów przyrodniczo-krajobrazowych, przede wszystkim na obszarach o zachowanych regionalnych cechach krajobrazu kulturowego, w tym: budowę arterii ekologiczno-historycznej „Natura i historia Doliny Narwi” w gminach Nowogród i Zbójna oraz Parku Kulturowego Korycin – Milewszczyzna,
 - g) rozwój systemu ścieżek edukacyjnych przyrodniczo-kulturowych, między innymi poprzez wspieranie realizacji projektów: przebudowy 35 km Carskiej Drogi przebiegającej przez BPN na odcinku Strękowa Góra – Osowiec, jako edukacyjnej trasy przyrodniczo-krajobrazowej, budowy ścieżki rowerowej na odcinku Tykocin – Krypno – Knyszyn,
 - h) wspieranie poprawy standardów ochrony środowiska i bezpieczeństwa publicznego w centrach miast i wsi przez, między innymi, spowolnienie lub eliminację ruchu samochodowego, racjonalizację gospodarki odpadami, modernizację i rozbudowę sieci kanalizacyjnych, energetycznych, teleinformatycznych i „cichej” infrastruktury ulicznej.
- 4) Przechowywanie zbiorów zabytków, ich ekspozycja i udostępnianie. Zwiększenie możliwości gromadzenia zbiorów zabytków ruchomych i poprawa jakości ich przechowywania, ekspozycji i udostępniania może nastąpić w wyniku:

- a) budowy i remontów obiektów przechowywania i udostępniania zbiorów, umożliwiających nowoczesne sposoby ich opracowywania i przechowywania, w tym: zaplecza magazynowego oraz powierzchni wystawienniczych etnograficzno-archeologicznych Muzeum Podlaskiego, nowoczesnego Muzeum Historycznego w Białymstoku, II etapu Muzeum Wigier, „Muzeum Hańczy” odbudowa młyna wodnego na Czarnej Hańczy w Turtulu, muzeum przyrodniczo-kulturowego BPN w Osowcu, Muzeum Kanału Augustowskiego,
- b) modyfikacji i wdrażania elektronicznych technik udostępniania zbiorów,
- c) poprawy bezpieczeństwa zbiorów i warunków ich przechowywania, przez wprowadzenie nowoczesnych technik ochrony i zabezpieczeń.

4.2.3. Strategia rozwoju województwa podlaskiego do 2030 roku

Strategia rozwoju województwa podlaskiego do 2030 roku została uchwalona przez Sejmik Województwa Podlaskiego uchwałą Nr XVIII/213/2020 z dnia 27 kwietnia 2020 r. W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego zakłada ona realizację celu operacyjnego 2.3. Przestrzeń wysokiej jakości, w którym jednym z kierunków interwencji jest ochrona zasobów kulturowych, przyrodniczych i wartości krajobrazowych. Niestety, poza ogólną wzmianką, dokument nie rozwija tego tematu. Powiat białostocki, na terenie którego położona jest gmina Zabłudów, nie posiada aktualnego programu rozwoju lokalnego ani strategii rozwoju powiatu.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

5.1.1. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Prawo stanowi, że w **stosunku do obiektów budowlanych i obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, ale ujętych w ewidencji zabytków**, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Organ konserwatorski w postępowaniu prowadzonym na podstawie art. 39 ust. 3 Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane wypowiada się w zakresie swojej właściwości na temat przedstawionego projektu budowlanego i wpływu zamierzenia inwestycyjnego na chronione właściwości obszaru/obiektu, które zakwalifikowały go do ewidencji zabytków, analizując konkretne rozwiązania projektowe. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane, właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytku. Uzgodnienia projektów budowlanych obiektów realizowanych w strefie A pełnej ochrony konserwatorskiej, w przypadku inwestycji dotyczącej obiektu lub obszaru, który nie jest ujęty w gminnej ewidencji zabytków, a przepisy planu miejscowego nadal nakładają obowiązek uzyskania uzgodnienia konserwatorskiego, wojewódzki konserwator zabytków może zająć stanowisko w drodze pisma urzędowego na wniosek inwestora, np. wg art. 32 ust 1 pkt 2 ustawy – Prawo budowlane. Na terenie gminy Zabłudów obowiązują następujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego:

- uchwała nr XXV.171.2020 Rady Miejskiej w Zabłudowie z dnia 29 grudnia 2020 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębie wsi Kuriany, gmina Zabłudów – etap II,
- uchwała nr XIII/94/2019 Rady Miejskiej w Zabłudowie z dnia 28 listopada 2019 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego złoża piasku RYBOŁY w gminie Zabłudów,
- uchwała nr XII/83/2019 Rady Miejskiej w Zabłudowie z dnia 29 października 2019 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów w rejonie rzeki Białej oraz drogi krajowej nr 19, we wsi Kuriany w gminie Zabłudów – etap I,
- uchwała nr V/26/2019 Rady Miejskiej w Zabłudowie z dnia 19 lutego 2019 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębów geodezyjnych Olszanka i Sieški w gminie Zabłudów (tereny obsługi komunikacyjnej i turystyki),
- uchwała nr XXXV/324/2018 Rady Miejskiej w Zabłudowie z dnia 25 kwietnia 2018 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębie wsi Kuriany, gmina Zabłudów – etap I,

- uchwała nr XXXV/323/2018 Rady Miejskiej w Zabłudowie z dnia 25 kwietnia 2018 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów w obszarze wsi Protasy, Łubniki i Zwierki, gmina Zabłudów, w rejonie drogi powiatowej Nr 1469B oraz drogi gminnej Nr 145/4,
- uchwała nr XXIII/207/2017 Rady Miejskiej w Zabłudowie z dnia 21 lutego 2017 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów w rejonie ulic Zamiejskiej, Bielskiej i drogi gminnej nr geod. 106 w Zabłudowie,
- uchwała nr XXVIII/232/2013 Rady Miejskiej w Zabłudowie z dnia 30 grudnia 2013 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części terenów miasta Zabłudów z przeznaczeniem pod budowę produkcyjno-usługową,
- uchwała nr XXVI/216/2013 r. Rady Miejskiej w Zabłudowie z dnia 30 października 2013 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części gminy Zabłudów,
- uchwała nr XI/84/2011 Rady Miejskiej w Zabłudowie z dnia 29 listopada 2011 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obszaru wsi Małynka, w gminie Zabłudów,
- uchwała nr X/77/2011 Rady Miejskiej w Zabłudowie z dnia 27 października 2011 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obszaru wsi Gneciuki, w gminie Zabłudów,
- uchwała nr VII/55/2011 Rady Miejskiej w Zabłudowie z dnia 30 maja 2011 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu działek nr ew. 678, 679, 684/1 i części działek 662, 680/2, 680/1, 681 i 683 położonych na gruntach wsi Bobrowa w Gminie Zabłudów w woj. podlaskim, przeznaczonych pod powierzchnia eksploatację kruszywa mineralnego,
- uchwała nr XXXIX/238/06 Rady Miejskiej w Zabłudowie z dnia 31 grudnia 2006 r. w sprawie planu zagospodarowania przestrzennego części gminy Zabłudów, obejmujący działki nr geodezyjne 94 i 95 położone na gruntach wsi Tatarowce, z przeznaczeniem pod powierzchnia eksploatację kruszywa,
- uchwała nr XXXI/187/05 Rady Miejskiej w Zabłudowie z dnia 29 grudnia 2005 r. w sprawie planu zagospodarowania przestrzennego części gminy Zabłudów obejmujący działki nr geodezyjne 680/1 i 680/2 położone na gruntach wsi Bobrowa,
- uchwała nr XXXVII/207/02 Rady Miejskiej w Zabłudowie z dnia 25 września 2002 roku w sprawie zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Zabłudów,
- uchwała nr XXXVII/206/02 Rady Miejskiej w Zabłudowie z dnia 25 września 2002 roku w sprawie zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Zabłudów,
- uchwała nr XXXVI/194/02 Rady Miejskiej w Zabłudowie z dnia 28 sierpnia 2002 roku w sprawie zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Zabłudów,
- uchwała nr XXVII/140/01 Rady Miejskiej w Zabłudowie z dnia 25 maja 2001 roku w sprawie zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Zabłudów,
- uchwała nr XXI/114/2000 Rady Miejskiej w Zabłudowie z dnia 28 grudnia 2000 roku w sprawie zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Zabłudów,
- uchwała nr X/51/1999 Rady Miejskiej w Zabłudowie z dnia 30 sierpnia 1999 roku w sprawie zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Zabłudów,
- uchwała nr X/52/1999 Rady Miejskiej w Zabłudowie z dnia 30 sierpnia 1999 roku w sprawie zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Zabłudów.

5.1.2. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Zabłudów

Obowiązujące studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Zabłudów uchwalone zostało uchwałą Nr XI/72/2019 Rady Miejskiej w Zabłudowie z dnia 24 września 2019 r. w sprawie zmiany Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Zabłudów”. W omawianym dokumencie zawarte zostały następujące zapisy dotyczące form ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego: 2.2. Kierunki i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej Ochrona i utrzymanie w należyтым stanie technicznym obiektów zabytkowych i kulturowych, w miarę upływu lat będzie coraz trudniejsze i to gmina będzie musiała przejmować te obiekty oraz dbać o ich

należyte utrzymanie. Jednocześnie, istniejące na terenie gminy dobra kultury w postaci zabytków i obszarów zabytkowych, zabytków nie wpisanych do rejestru zabytków, zabytków archeologicznych, będą nabierały z biegiem lat wartości historycznych (niektóre z nich będą wpisane do rejestru zabytków), ale także ulegały dalszej degradacji technicznej, jeżeli nie podejmie się odpowiednich działań w celu utrzymania ich należytego stanu. Rozwiązanie tego trudnego problemu będzie wymagało skoordynowania działań administracji rządowej i samorządowej. Wszystkie obiekty uznane za zabytkowe (wpisane i nie wpisane do rejestru zabytków) oraz posiadające wartości historyczno – kulturowe wymienione w pkt 3 „Uwarunkowań” podlegają ochronie.

Ogólne kierunki działań:

- a) ściśle współpracować z Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- b) ustalać w planach miejscowych zagospodarowania przestrzennego i w decyzjach o warunkach zabudowy odpowiednie zalecenia w celu ochrony zabytków i wartości kulturowych,
- c) kontrolować stan techniczny obiektów oraz udzielać pomocy (z udziałem Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków) ich właścicielom w celu należytego utrzymania obiektów,
- d) dbać o właściwe wykorzystanie funkcji obiektów,
- e) dążyć w szczególnych przypadkach do wykupienia obiektów przez gminę,
- f) w przypadku konieczności rozbiórki lub przeniesienia obiektu o wartościach kulturowych, należy przed jego likwidacją lub przeniesieniem dokonać inwentaryzacji na zasadach określonych przez Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- g) wszelkie prace dotyczące obiektów zabytkowych i w ich bezpośrednim sąsiedztwie wymagają uzyskania zezwolenia Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- h) na terenach cmentarzy i parków należy przeprowadzać systematyczne prace porządkowe i pielęgnacyjne zieleni oraz prace remontowo – konserwatorskie dawnych nagrobków i krzyży – po uprzednim uzyskaniu pozytywnej opinii Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Zasady ochrony konserwatorskiej zabytków wpisanych do rejestru zabytków

Zabytki wpisane do rejestru zabytków objęte są ścisłą ochroną konserwatorską, która polega na ich zachowaniu i konserwacji.

Pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymagają:

- wszelkie prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach oraz w ich bezpośrednim otoczeniu,
- podział lub scalanie nieruchomości,
- usunięcie drzew lub krzewów z terenu zabytkowych nieruchomości,
- przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru,
- zmiana przeznaczenia lub sposobu wykorzystania zabytku,
- umieszczanie na zabytku, wpisanym do rejestru, urządzeń technicznych, tablic, reklam i napisów,
- sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w wieczyste użytkowanie, ustanowienie trwałego zarządu, wnoszenie zabytków jako wkładu niepieniężnego do spółek. Zaleca się szczegółowe określenie zasad ochrony zabytków i ich otoczenia w planach zagospodarowania przestrzennego, we współpracy z PWKZ.

Zasady ochrony konserwatorskiej obszarów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków

Ochrona historycznego układu przestrzennego miasta Zabłudowa i części obszaru wsi Ryboły powinna być uwzględniana w planach miejscowych zagospodarowania przestrzennego i polega na:

- zachowaniu historycznego rozplanowania układu osadniczego i jego historycznych elementów (np. kościołów, cmentarzy, zespołu dworskiego wraz z towarzyszącą im zielenią, historycznego układu komunikacyjnego i parcelacyjnego, a w szczególności przebiegu dróg w obecnych liniach rozgraniczających i zabudowy,
- kształtowaniu nowych elementów układu przestrzennego w dostosowaniu do historycznej kompozycji i dyspozycji funkcjonalno-przestrzennej układu,

- zachowaniu zbliżonej do historycznej skali układu,
- zachowaniu historycznych dominant wysokościowych, przestrzennych i architektonicznych,
- zachowaniu, restauracji i modernizacji technicznej zabudowy historycznej,
- dostosowaniu nowej zabudowy do historycznej kompozycji przestrzennej chronionego obszaru w zakresie sytuacji, skali i bryły oraz w nawiązaniu do lokalnej tradycji budowlanej, z wykluczeniem zabudowy wielkopłytovej,
- zachowaniu tradycyjnej dyspozycji funkcjonalno- przestrzennej zabudowy pierzei rynku,
- nawiązaniu w nowej zabudowie do typowych cech budownictwa tradycyjnego (wysokość zabudowy, kształty dachów, ganki, typy szczytów itp.),
- zachowaniu lub przywracaniu historycznych nazw ulic oraz nazw geograficznych,
- zachowaniu osi widokowych na istniejące zabytki: cerkwie, kościoły i cmentarze w Zabłudowie i Rybołach.

Zasady ochrony konserwatorskiej zabytków nie wpisanych do rejestru zabytków

Pozostałe zabytki, nie wpisane do rejestru zabytków stanowiące przedmiot zainteresowania konserwatorskiego, podlegają zachowaniu i ochronie. Zaleca się szczegółowe określenie zasad ochrony zabytków i ich otoczenia w planach zagospodarowania przestrzennego, we współpracy z PWKZ. Prace przy tych zabytkach winny być uzgadniane z PWKZ. Rozbiórka budynku o wartościach zabytkowych może być dokonana tylko w uzasadnionych przypadkach (bardzo zły stan zachowania) za zgodą PWKZ.

Zasady ochrony stanowisk archeologicznych

Zabytki archeologiczne objęte są ścisłą ochroną konserwatorską, która polega na zakazie prowadzenia na terenie zabytku wszelkiej działalności inwestycyjnej nie związanej z jego rewaloryzacją. Stanowiska archeologiczne objęte są obserwacją archeologiczną. Ujawnionym dotychczas stanowiskom należy zapewnić pełną ochronę przez zaznaczenie ich lokalizacji w planach zagospodarowania przestrzennego. Wszelka działalność inwestycyjna na ich terenie oraz w ich sąsiedztwie może być prowadzona pod nadzorem archeologiczno-konserwatorskim. W przypadku stwierdzenia reliktywów archeologicznych prace powinny być przerwane, a teren udostępniony do badań archeologicznych, których wyniki zadecydują o możliwości ich kontynuowania. Zaleca się wznowienie badań archeologicznych na terenie miasta, (np. w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski). Ogólne kierunki działań:

- a) wprowadzać odpowiednie ustalenia w planach miejscowych zagospodarowania przestrzennego chroniące zabytki archeologiczne,
- b) w przypadku konieczności przeznaczania terenów ze stanowiskami archeologicznymi na ważne cele publiczne należy w planie miejscowym ustalić sposób postępowania uzgodniony z Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- c) należy zapisywać w planach miejscowych zagospodarowania przestrzennego konieczność zawiadomiania służbę archeologiczną w przypadku natrafienia na obiekty nieznanego pochodzenia podczas prowadzonych prac ziemnych,
- d) stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków nie powinny być rozkopywane, a na ich terenie nie należy lokalizować żadnych inwestycji,
- e) inwestycje planowane na obszarach stanowisk archeologicznych nie wpisanych do rejestru zabytków należy każdorazowo prowadzić pod nadzorem archeologicznym po uzyskaniu zgody Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków; w przypadku natrafienia w trakcie prowadzonych nadzorów archeologicznych na nawarstwienia lub obiekty archeologiczne, nadzory mogą być przekształcone w wyprzedzające badania archeologiczne,
- f) w przypadku kolizji inwestycji z zabytkiem (stanowiskiem) archeologicznym, ujętym w wojewódzkiej ewidencji zabytków, należy przeprowadzić ratownicze badania wykopaliskowe, zgodnie z przepisami odrębnymi.

Zasady ochrony zabytkowych założeń dworsko-ogrodowych

Ochrona zabytkowych założeń dworsko-ogrodowych polega na:

- zachowaniu i konserwacji dworu i zabudowy podworskiej
- restauracji i rekonstrukcji elementów zabytkowych układu terenu: układ komunikacyjny, podział funkcjonalno-przestrzenny, osie kompozycyjne i widokowe, cieki i zbiorniki wodne,
- zachowaniu i konserwacji starodrzewu,
- usunięciu elementów zniekształcających kompozycje zieleni (np. samosiewy) i odtworzeniu elementów zniszczonych (uzupełnianie nasadzeń),
- zakazie lokalizacji na terenie założenia w jego otoczeniu inwestycji o charakterze uciążliwym-mogącym przyczynić się do zniszczenia zabytku, a także obiektów zasłaniających widok na zabytek, czy też dysharmonizujących z jego elementami. Wszelkie prace przy zabytku oraz działalność inwestycyjna na jego terenie winny być uzgadniane z PWKZ.

Zasady ochrony cmentarzy i mogił historycznych

Ochrona cmentarzy i mogił historycznych polega na:

- wyłączeniu ich spod wszelkiej działalności inwestycyjnej nie związanej z ich rewaloryzacją,
- zachowaniu i konserwacji historycznych elementów ukształtowania terenu cmentarzy (nasypy, wały, układ alejowy, układ kwater i mogił),
- zachowaniu i konserwacji starodrzewu,
- zachowaniu i konserwacji zabytkowych nagrobków, krzyży oraz innych elementów małej architektury (ogrodzenia i bramy),
- usuwaniu elementów zniekształcających (np. samosiewy, wysypiska śmieci, wyrobiska),
- zakazie lokalizowania w ich bezpośrednim sąsiedztwie działalności o uciążliwym charakterze oraz obiektów zasłaniających widok na cmentarz, czy też dysharmonizujących przestrzennie i kompozycyjnie z jego elementami.

Zasady ochrony konserwatorskiej zabytków ruchomych

- zachowanie i ochrona wszystkich kapliczek i krzyży przydrożnych zarówno zabytkowych jak i współczesnych;

- opracowanie dokumentacji Miejsc Pamięci Narodowej, Tereny obecnej gminy Zabłudów była zasiedlane już w epoce kamienia, o czym świadczą stanowiska archeologiczne odkryte w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Są one jednak nieliczne, podobnie jak te późniejsze, datowane na epokę brązu, wczesną epokę żelaza oraz okres wpływów rzymskich i okres wędrówek ludów. Nie oznacza to, że w pradziejach osadnictwo na omawianym terenie było nikłe, lecz stanowi odzwierciedlenie stanu rozpoznania. Głównym ośrodkiem osadniczym gminy jest miasto Zabłudów i to jego rozwój miał największy wpływ na dzieje terenu obecnej gminy. Przed rokiem 1483 król Kazimierz Jagiellończyk nadał swemu marszałkowi Iwanowi Chodkiewiczowi tereny ciągnące się od rzek Czarnej i Młynki, czyli od wsi należących do włości bielskiej i suraskiej, po rzekę Płoską. Pod koniec XV i na początku XVI w. na terenie zasiedlanej puszczy Błudów, rozciągającej się pomiędzy rzeką Narew i Supraśl zaczęły tworzyć się liczne wsie. Spadek po Iwanie Chodkiewiczu odziedziczył jego syn Aleksander. Administrowanie spadkiem, przerwane czasową konfiskatą, będącą konsekwencją niefortunnie ulokowanych sympatii politycznych nowego właściciela Zabłudowa (Aleksander był stronnikiem Michała Glińskiego – zdrajcy zbiegłego do Moskwy) zostało przywrócone 16 III 1512 r. przez króla Zygmunta I Starego, który nadał Aleksandrowi Chodkiewiczowi 22 służby w trzech osadach. Dokument wydany przez Zygmunta I Starego w Krakowie 3 IV 1525 r. potwierdził nadanie Iwanowi Chodkiewiczowi puszczy Błudów, 22 służb w powiatach bielskim i suraskim, nakazując ponadto Olbrachtowi Gasztołdowi, wojewodzie wileńskiemu, wytyczenie granic dóbr chodkiewiczowskich i przekazanie ich w posiadanie Aleksandrowi Chodkiewiczowi. W dokumencie wymieniono także istniejące już wsie: Borowicze, Janowicze, Koźliki, Kudrycze, Pustochwały, Spasyнки, Zaniewicze i Żuki. W 1549 r. Aleksander Chodkiewicz zmarł, pozostawiając dobra zabłudowskie trzem swoim synom: Hieronimowi, Jerzemu i Grzegorzowi. Twórcą miasta Zabłudowa i jego urbanistycznego kształtu był Grzegorz Chodkiewicz. W 1563 r. Grzegorz Chodkiewicz ufundował w Zabłudowie kościół parafialny, cerkiew grecką i szkołę przycerkiewną, przy czym wzniesioną w mieście cerkiew usytuowano na osi biegnącej od dworu i stała się ona stałym komponentem widokowym siedziby. Dziełem Grzegorza Chodkiewicza było zagospodarowanie przestrzenne miasta. Siedzibę dworską (dwór istniał już w 1550 r.) oddzielały od miasta rzeka i staw. Dość spory - jak na ówczesne czasy - rynek kształtem zbliżony był do

kwadratu; w jego krańcach wyznaczono pary ulic wychodzące z każdego rogu, które zbiegały się pod kątem prostym. Zaprojektowany w XVI wieku zabłudowski rynek i przylegająca do niego prostokątna sieć ulic zachowały swój niezmienny układ do dnia dzisiejszego. Zabłudów stał się bardzo wcześnie ważnym ośrodkiem reformacji. W 1567 r. założono tu drukarnię ruską, służącą też ewangelikom, a znany ziemianin Szymon Budny przełożył tu na dialekt zachodnioruski „Usprawiedliwienie grzesznego człowieka przed Bogiem” i „Katechizm”. W 2. połowie XVI w. siedziba dworska otrzymała kompozycję renesansową o której jednak niewiele wiemy, gdyż późniejsze przeobrażenia siedziby dworskiej całkowicie zatępiły ślady renesansowego układu. Po Grzegorz Chodkiewiczu, hetmanie wielkim litewskim (zm. w 1574 r.) dobra zabłudowskie przeszły na jego synów – najpierw na Andrzeja, podstolego litewskiego (zm. w 1576 r.), a następnie na Aleksandra, starostę grodzieńskiego i mohylowskiego. Po bezpotomnej śmierci Aleksandra w 1578 r. połowę dóbr przejęła jego siostra Anna (zm. w 1584 r.), żona Pawła Paca, wojewody Mścisławskiego. Część majątku przejęli wtedy Sapiehowie, a w roku 1580, na mocy testamentu Pawła Sapiehy – przejęli tę część Sanguszkowie. Około 1600 r. nabył Zabłudów książę na Birzach i Dubinkach, hetman polny Wielkiego Księstwa Litewskiego i wojewoda wileński Krzysztof Mikołaj Radziwiłł (ur. w 1547 r., zm. w 1603 r.), po którym przejął te dobra jego syn Krzysztof (zm. w 1640 r.). Po Krzysztofie Radziwiłł Zabłudów odziedziczył jego syn Janusz (zm. w 1655 r.). Następnie dobra przejęła wnuczka Krzysztofa Mikołaja – Maria Anna (zm. w 1667 r.), żona księcia Bogusława Radziwiłła, koniuszego Wielkiego Księstwa Litewskiego, starosty brańskiego i poszyrwińskiego, który został właścicielem całej majątności w roku 1662. Nowy właściciel dóbr zabłudowskich w 1635 r. ustanowił Ordynację Porządku dla miasta Zabłudowa, w której to m.in. odłączył od miasta Folwarki Miejskie. Ponadto odebrał mieszczanom z przedmieścia prawo do posługiwania się miejskimi zwyczajami magdeburskimi, a także podporządkował ich sądownictwu dworskiemu. Z racji, iż Radziwiłłowie byli zwolennikami reformacji, w ich włościach mogli uzyskać schronienie ewangelicy, arianie, Żydzi. Ci pierwsi pojawili się w Polsce w XVI w., a popularność swą zyskali wśród szlachty ze względu na głoszone poglądy, m.in. zniesienie przywilejów podatkowych kleru oraz odrębnego sądownictwa kościelnego. Od XVI w. Zabłudów stał się ośrodkiem kalwinizmu, siedzibą seniora podlaskiego i dwóch ministrów; wielokrotnym miejscem synodów kalwinów litewskich; w 1608 r. wybudowano tu, ufundowany przez Krzysztofa Radziwiłła, jeden z głównych zborów tego wyznania, umiejscowiony pomiędzy rynkiem miejskim a stawem dworskim. Budynek był drewniany. Przy zborze funkcjonowała szkoła, plebania i szpital. Oprócz tego na utrzymanie zboru książę oddał część wsi Rafałówka wraz z poddanymi obojga płci. Budynek zboru wkrótce spłonął, jednak rodzina Radziwiłłów nie pozostawiła wyznawców nauki Kalwina bez opieki. 20 X 1687 r. księżna Ludwika Karolina wyposażyła zbor ponownie. Po zawarciu małżeństwa z księciem magdeburskim Karolem Filipem Hohenzollernem Ludwika Karolina przebywała w Berlinie, tam też poczyniła zapis, zgodnie z którym 10% z kwoty 27 tys. zł miało być przeznaczane na uposażenie zboru kalwińskiego, tj. na utrzymanie szkoły, szpitala oraz odpowiedniej służby. Osłabienie ruchu reformatorskiego odczuli kalwini zabłudowscy. Liczba wyznawców drastycznie się zmniejszyła, czego przykładem niech będzie fakt przeniesienia nabożeństw rzymskokatolickich z kościoła parafialnego, który został zapieczętowany „dla starości”, właśnie do zboru kalwińskiego. W drugiej połowie XIX w. z powodu braku wiernych zbor kalwiński rozebrano. Kolejnym właścicielem Zabłudowa został Dominik Radziwiłł (ur. w 1768 r., zm. w 1831 r.), ożeniony w 1807 r. z Izabellą Mniszchówną, której posag zabezpieczono na dobrach zabłudowskich. Rozwód małżonków w 1808 r. stał się przyczyną wieloletniego procesu majątkowego, w rezultacie którego Izabella, z drugiego małżeństwa hr. Demblińska, zamiast sum i należnych procentów nabyła w 1819 r. Zabłudów wraz z należącymi do niego ziemiami. Na początku XIX w. w skład rezydencji wchodziły oprócz osiemnastowiecznego pałacu liczne inne budynki oraz „ogród na starym dworze” o pow. 2,5 ha, sad o pow. 6 ha (z dwiema sadzawkami), stawy o pow. około 4 ha, młyn, ogrody warzywne i chmielnik. Na północ od rezydencji znajdowała się duży staw na rzece. Do majątku należała też cegielnia pod miastem. Z powodu udziału Demblińskich w Powstaniu Listopadowym Zabłudów został skonfiskowany albo przymusowo sprzedany i po 1831 r. przeszedł na własność Fuhrmana, a w 1856 r. zakupił dobra zabłudowskie Aleksander Kruzensztern (w.zm. w 1890 r.). W 2. połowie XIX w. miasto stało się ośrodkiem przemysłowym, a dawna barokowa rezydencja książąt Radziwiłłów została przekomponowana w duchu krajobrazowym. Najprawdopodobniej ożywienie gospodarcze w Zabłudowie i okolicach stało się przyczyną zatwierdzenia przez króla Jana II Kazimierza Wazę 7 IV 1654 r. przywileju potwierdzającego na nowo lokację miasta na prawie magdeburskim, którym zarządzili się mieszczanie Zabłudowa, wraz ze służącymi cechom rzemieślniczym dwoma targami w tygodniu (w poniedziałek i piątek) oraz jarmarkami. Zabłudów leżał w pow. grodzieńskim, woj. trockim, na granicy między Koroną a Litwą. Takie położenie sprzyjało rozwojowi gospodarczemu z jednej strony, z drugiej natomiast powodowało, iż miasteczko było narażone na działania wojenne. Wraz z najazdem szwedzkim (1655-1657),

wojną z Moskwą (1658-1660) oraz przemarszami zbuntowanych wojsk Korony i Litwy, Zabłudów doznał wielu strat. W czasie wojny z Moskwą w mieście wybuchł pożar, który strawił dużą część zabudowań. Wydarzenia połowy XVII w. zahamowały rozwój miasta. Druga połowa XVII w. to ponowne zasiedlanie Zabłudowa przez nowo przybyłą tu ludność. W rezultacie nastąpiło też pewne przesunięcie etniczne i społeczne, zdecydowanie wzrosła liczba ludności chłopskiej. Zabłudów stał się miastem typowo rolniczym. W 1688 r. odbudowano budynek kościoła katolickiego, który ucierpiał podczas działań wojennych. Prawdopodobnie wtedy zmieniono patronów kościoła na świętych Apostołów Piotra i Pawła, którzy pozostali nimi do dziś. Gmina żydowska powstała w 1655 r. Zasiedlenia dokonała okręgowa gmina z Tykocina. Dzielnica żydowska znajdowała się w północno-zachodniej części miasta. Największe skupisko domów było w tzw. Zaułku żydowskim w rejonie świątyni. Żydzi mieszkali także przy ulicach: Białostockiej, Suraskiej, Szkolnej, Łaziebnej, Przyrzecznej, Zatylniej. Słynna drewniana synagoga powstała w XVII w. W 1638 r. Krzysztof Radziwiłł zezwolił Żydom na budowę szpitala oraz bożnicy, nadał też im plac przy ulicy Suraskiej „na szóstym placu od Rynku”. Obok głównej bożnicy stał duży dom modlitwy zwany „Grojse Beth Midrasz”. Był to prosty budynek kryty czterospadowym dachem, wyróżniał go jedynie z daleka widoczny detal – Gwiazda Dawida. Bożnica ta została wzniesiona najprawdopodobniej w 1894 r. Ten budynek, podobnie jak synagoga, został spalony w czerwcu 1941 r. W Zabłudowie istnieją dwa cmentarze żydowskie. Pierwszy z nich, obecnie całkowicie zatarty na powierzchni, zlokalizowany jest w centrum miasta, drugi XIX-wieczny, znajduje się w południowo-zachodniej części miasta. W 1800 r. władze pruskie nakazały rozebrać kościół parafialny, mimo iż parafianie próbowali doprowadzić do odrestaurowania budynku. Wystrój kościoła przeniesiono do świątyni protestanckiej, tam też przeniesiono nabożeństwa. Najprawdopodobniej w tym samym okresie rozpoczęto prace związane z wybudowaniem nowej świątyni. Prace przy budowie nowej świątyni trwały niezmiernie długo. Dopiero w 1840 r. zostały ukończone, nabożeństwa natomiast były odprawiane dopiero od 1850 r. Ten klasycystyczny kościół, pod wezwaniem świętych Piotra i Pawła, jest świadectwem znakomitej historii miasta. Usytuowany przy rynku, wybudowany na wzór katedry wileńskiej, ma dwie wieże frontowe i różni się od pierwowzoru liczbą kolumn ustawionych przed wejściem do świątyni. Po przeciwległej stronie rynku wznosi się, wybudowana na planie krzyża greckiego, klasycystyczna cerkiew Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny (1854), zaś na obrzeżach miasta, na terenie dwóch starych cmentarzy położone są XIX-wieczne kaplice cmentarne p.w. św. Rocha i św. Marii Magdaleny. W 1803 r. magistrat postanowił wybudować szkołę z niemieckim językiem nauczania, która stała na terenie należącym do gminy protestanckiej. W myśl postanowień traktatu tylżyckiego w 1807 r. część departamentu białostockiego została włączona do Cesarstwa Rosyjskiego, w tym też Zabłudów. Od 1815 r. w Zabłudowie zaczął się rozwijać przemysł włókienniczy. Było to konsekwencją kilku czynników. Ustabilizowała się sytuacja polityczna, co pozwoliło na rozwój i ekspansję rynków wewnętrznych, a dodatkowo hodowla owiec spowodowała, że ceny produktów znacząco się obniżyły. Szukano też rynków zbytu w Cesarstwie Rosyjskim. Wraz z przemarszem wojsk rosyjskich w hrabstwie zabłudowskim w 1831 r. wybuchła epidemia cholery, która dziesiątkowała mieszkańców. Niski stopień higieny, brak fachowej wiedzy o samej chorobie i brak leków powodował szybki rozwój choroby, a co za tym idzie, wysoką śmiertelność (dochodziła do 75%). Upadek powstania listopadowego w 1831 r. spowodował wprowadzenie ceł pomiędzy Królestwem Polskim a Cesarstwem, to wpłynęło na podwyższenie cen produktów wytwarzanych przez włókienników. Kolejne lata przyniosły ponowny rozkwit Zabłudowa, a co za tym idzie wzrost liczby mieszkańców miasta, a w szczególności Żydów. Rozpoczął się też proces przemieszczania fabryk do obwodu białostockiego. Rola takich miast, jak Zabłudów, Wasilków, Supraśl znacząco wzrosła. Dobra passa nie trwała długo, w latach 50. XIX w. nastąpił okres stagnacji. Wyroby rzemieślnicze przeznaczano przede wszystkim na lokalny rynek. Pozostała część mieszkańców zajmowała się głównie uprawą roli. Ze względu na fakt funkcjonowania w mieście dużej liczby gorzelni, mieszkańcy Zabłudowa mogli część swoich plonów przeznaczać do przetworzenia na spirytus. Pod koniec XIX w. w mieście było pięć dużych garbarni. Zabłudów zyskał sławę dzięki nowej technologii suchej produkcji zelówek. Wyroby sprzedawano wojsku rosyjskiemu. W 1847 r. Okręg Bożniczy w Zabłudowie liczył 2165 Żydów, a w latach 80. XIX w. liczba wyznawców wzrosła do 2500 osób. Spis ludności sporządzony w 1897 r. wykazał, iż na 3772 mieszkańców miasta, 2621 było wyznania mojżeszowego. Jak podaje Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego, w drugiej połowie XIX w. w Zabłudowie do większych zakładów można zaliczyć było fabrykę sukna i krotów Asza, dwa młyny parowe, pięć dużych garbarni oraz wiele drobnych warsztatów tkackich. Większość przemysłu drobnego znajdowało się w rękach Żydów. W Zabłudowie oprócz synagogi funkcjonowały także cztery domy modlitwy, szkoły elementarne żydowskie i chrześcijańskie. U schyłku XIX w. w Zabłudowie powstał Teatr Żydowski. Pieniądze uzyskane tą drogą zasilały Żydowską Bibliotekę Ludową. W 1856 r. dobra zabłudowskie zostały sprzedane senatorowi, członkowi senatu Rządzącego w Petersburgu, Aleksandrowi

Kruzenszternowi, zruszczonemu Szwedowi. Dnia 3 III 1861 r. ogłoszono ukaz carski o reformie rolnej. Na podstawie tego dokumentu została zniesiona pańszczyzna, a ziemia przeszła w ręce obszarników. Natomiast ziemię zajmowaną przez chłopów oddano im w wieczyste użytkowanie. Sytuacja uległa zmianie w momencie wybuchu powstania styczniowego wraz z ogłoszeniem przez Rząd Narodowy Manifestu uwłaszczającego chłopów przez wykup ziemi. Aby załagodzić sytuację, 1 III 1863 r. car wydał ukaz, na mocy którego chłop stawał się właścicielem użytkowanej ziemi, a wszelkie powinności ustawały. Jednak w zamian za to chłop był zmuszony do płacenia czynszu. Wraz z włączeniem Zabłudowa w granice państwa rosyjskiego do szkół, administracji i sądownictwa został tymczasowo wprowadzony język polski. Wkrótce jednak władze rozpoczęły rusyfikację ludności polskiej. Ta tendencja szczególnie nasiliła się w latach 20. XIX w. Tuż przed wybuchem I wojny światowej miasto zaczęło się prężnie rozwijać. W lipcu 1913 r. powstał w mieście sklep spożywczy. Funkcjonowały tutaj także małe zakłady przemysłowe, m.in. garbarski i tekstylny. Pomiędzy grudniem 1913 a marcem 1914 r. rynek oraz dwie ulice oświetlono lampami gazowymi. Przy rynku ustawiono dwie latarnie, a na ulicach Białostockiej i Suraskiej po jednej. W marcu 1914 r. postawiono jeszcze cztery lampy naftowo-żarowe. W tym czasie wielkim problemem Zabłudowa były pożary, a ścisła drewniana zabudowa miasta potęgowała zniszczenia, bardzo często bowiem ognie rozprzestrzeniały się na sąsiadujące budynki. Na domiar złego Zabłudów nie posiadał straży ogniowej, a sprzęt do gaszenia był w opłakanym stanie. Jediną odnotowaną, istotną informacją z okresu I wojny światowej jest wiadomość o zbombardowaniu dworu zabłudowskiego. Pozostałością po siedzibie dworskiej jest oranżeria zachowana do czasów obecnych. Lata II wojny światowej to zniszczenia miasta podczas niemieckich nalotów oraz eksterminacja mieszkańców pochodzenia żydowskiego. Zabłudowscy Żydzi zostali wywiezieni do obozów zagłady w Treblince, Oświęcimiu. Nieliczni, którzy ocalili wyemigrowali z Polski w latach 60. XX wieku. W dzisiejszym Zabłudowie nie ma już śladu po żydowskich sklepikach, garbarniach, łaźni czy synagodze. Jediną pamiątką po nich jest cmentarz żydowski i Ohel cadyka Izaaka syna Cwi Dow Bera. W 1948 r. wojewoda białostocki Stanisław Krupka wystąpił z inicjatywą, by miasta Zabłudów i Suraż pozbawić praw miejskich. Propozycję swoją uzasadniał tym, iż miasta te na skutek dużych zniszczeń i znacznego ubytku ludności straciły charakter miejski i nie wykazywały żadnych tendencji rozwojowych oraz sprawiały wrażenie niezdolnych do realizowania ustawowych zadań. Już rok wcześniej miała miejsce próba pozbawienia Zabłudowa samodzielności administracyjno-samorządowej poprzez połączenie Gminnej i Miejskiej Rady Narodowej w jeden organizm. Po propozycji przewodniczącego Rady Miejskiej odbył się plebiscyt w tej sprawie wśród mieszkańców Zabłudowa. Żaden z 90 głosów nie był za połączeniem rad. Projekt likwidacji praw miejskich Zabłudowa przestał być aktualny w 1950 r. Władze po analizie budżetów gminnego i wiejskiego doszły do wniosku, że odebranie praw miastu nie przyniesie żadnych korzyści finansowych. Dzięki temu Zabłudów jest miastem nieprzerwanie od 1553 r.

5.2.2. Budynki mieszkalne

O historii miasta i mieszkańców dobitnie świadczą zabytkowe budynki mieszkalne. W Zabłudowie i okolicznych wsiach, nawet częściej niż w innych miejscowościach regionu zabudowa mieszkaniowa w przeważającej części była drewniana, chociaż ściśle centrum miasta charakteryzowało się zabudową murowaną. Budynki drewniane, z powodu swojej skromniejszej skali i mniej trwałego budulca, częściej ulegają destrukcji, zarówno tej spowodowanej upływem czasu, jak też eliminacji w procesie przekształcania centrum miasta i wsi oraz dostosowywania ich do współczesnych potrzeb mieszkańców. Z tego powodu niemal wszystkie budynki mieszkalne zabudowa wzniesione przed II wojną światową i zachowane do dzisiaj, posiadają częściowo lub całkowicie zatarte cechy zabytkowe. Nieco lepszą sytuację obserwujemy na terenach wiejskich, szczególnie we wsi Dobrzyniówka i Rzepniki, gdzie zachowały się przykłady parterowych domów wzniesionych w tradycyjnym podlaskim stylu „trojaka”. Ich zachowanie jest niezwykle ważne dla tożsamości przestrzeni wiejskiej./

Rzepniki 19, dom drewniany Zabudowie mieszkalnej towarzyszą budynki gospodarcze. Stan zachowania obiektów tej grupy powstałych przed II wojną światową jest najczęściej zły, co wynika z cech surowca drewnianego oraz braku prac remontowych.

5.2.3. Obiekty sakralne

Do obiektów sakralnych zaliczane są wszelkie budowle służące kultowi religijnemu. Są to świątynie różnych wyznań, kaplice, w tym cmentarne oraz krzyże i kapliczki przydrożne. Głównymi obiektami sakralnymi widocznymi w krajobrazie kulturowym Zabłudowa są: kościół parafialny pw. śś. Piotra i Pawła, cerkiew parafialna prawosławna pw. Zaśnięcia NMP i św. Mikołaja Cudotwórcy, kaplica cmentarna pw. św. Rocha i kaplica cmentarna pw. św. Magdaleny.

Zabłudów, kościół parafialny pw. śś. Piotra i Pawła Kościół zabłudowski zbudowano w latach 1805 – 1840. Świątynia murowana z cegły, otynkowana. Budynek na planie prostokąta z wydatnym portykiem wspartym na czterech masywnych pilastrach. Elewacja frontowa przedłużona na narożnikach dwiema wieżami – dzwonicami, na planie zbliżonym do kwadratu. W elewacji frontowej portyk wsparty na czterech kolumnach. Otwór wejściowy zamknięty półkoliście, po obu stronach drzwi wnęki z przeznaczeniem na figurki świętych Piotra i Pawła.. Nad drzwiami wejściowymi płaskorzeźby. Po obu stronach portyku wieże wtopione w bryłę kościoła. Pomiędzy wieżami w szczycie elewacji zachodniej przyczółek uskokowy. Okna kościoła prostokątne, wysokie i wąskie. Ściany zwieńczone gzymsem. W elewacji tylnej półokrągłe okno. W każdej z wież w przyziemiu po dwa okrągłe okna. Pierwsza kondygnacja oddzielona od drugiej gzymsem, ponad którym po dwa okrągłe okienka. Dach dwuspadowy nad korpusem głównym. Wieże kryte wysokim dachem namiotowym z zwieńczone krzyżem. Całość przykryta blachą miedzianą.

Zabłudów, cerkiew parafialna prawosławna pw. Zaśnięcia NMP i św. Mikołaja Cudotwórcy Cerkiew zbudowana w latach 1847 – 1855. Budynek murowany z cegły, otynkowany. Obiekt na planie krzyża greckiego przedłużony od zachodu o wieżę na planie kwadratu. Na zewnątrz korpus główny dwukondygnacyjny, wewnątrz jedna wysoka kondygnacja. W bryle świątyni wyodrębniona część nawowa od wschodu oraz kruchta i wieża od zachodu. Na przecięciu naw kopuła. Drzwi wejściowe w elewacji frontowej zwieńczone łukiem nad nimi fresk zwieńczony łukiem ostrym. Elewacja naw bocznych analogiczne względem siebie z drzwiami wejściowymi a nad nimi półokrągłe okno. W elewacja tylna analogiczna do bocznej. Szczyty ujęte gzymsem profilowanym. Ściany zwieńczone gzymsem profilowanym. Wieża trójkondygnacyjna, w trzeciej kondygnacji otwory dzwonicze, ujęte w górnej partii łukiem okalającym i płyciną nad i pod mini. Dach dwuspadowy nad każdą z naw, wieża przykryta wysokim dachem namiotowym, kopuła przykryta hełmem płaskim. Całość przykryta blachą miedzianą. Na ścianie tablica upamiętniająca jubileusz 150-lecia cerkwi. Kopuła i wieża zwieńczona krzyżem.

Zabłudów, kaplica cmentarna pw. św. Rocha

Zabłudów, kaplica cmentarna pw. św. Magdaleny Kaplica pw. św. Rocha zbudowana została w 1850 roku. Budynek murowany z cegły, otynkowany. Obiekt na planie prostokąta o ściętych narożach i wyodrębnioną od południa kruchtą. Elewacje rozczłonkowane pseudopilastrami podkreślającymi narożniki i okna. W elewacji południowej portal zamknięty łukiem czteroodcinkowym. Wejście do budynku przez kruchtę. Drzwi ujęte opaską okalającą. W połowie wysokości ścian bocznych poprowadzony odcinkowo gzyms profilowany. Okna wielopolowe, wysokie zwieńczone łukiem ostrym. Ściany zwieńczone gzymsem wieńczącym. Nad ściętymi narożami szczyty oprowadzone wydatnym gzymsem. W centrum dachu lukarnia na planie ośmioboku zwieńczona hełmem i krzyżem. Dach wielopołaciowy całość kryta blachą miedzianą. Po lewej stronie od wejścia tablica upamiętniająca remont kaplicy i budowę muru w 1850 r. przez Kazimierza Ostaszewskiego. Na tylnej ścianie kaplicy tablica upamiętniająca poległych w latach 1918 – 1920. Kaplica pw. św. Magdaleny zbudowana została w 1848 roku. Budynek murowany z cegły, otynkowany. Obiekt na planie prostokąta z częścią ołtarzową zamkniętą trójbocznie. Narożniki kaplicy opilastrowane. Wejście do budynku w elewacji frontowej (od południowego - zachodu). Wejście zamknięte łukiem, obramowane archiwoltą. W elewacjach wzdłużnych po trzy okna zwieńczone łukiem o różnej wysokości blisko siebie. Połączone gzymsem podokiennym. Ściany zwieńczone gzymsem profilowanym. Dach budynku pięciospadowy kryty blachą ocynkowaną. Elewacja frontowa zwieńczona krzyżem. Na terenach wiejskich gminy Zabłudów położone są kolejne istotne i dobrze zachowane obiekty sakralne. W Folwarkach Tylwickich jest to kaplica-studnia wzniesiona pod koniec XIX wieku. Drewniana o konstrukcji ścian zrębowej. Budynek posadowiony na fundamentach kamienno – betonowych, na planie ośmioboku. Ściany oszalowane deskami w układzie pionowym. W ścianie frontowej drzwi dwuskrzydłowe na całej jej szerokości. Dach budynku ostrosłupowy ośmiopołaciowy, kryty blachą ocynkowaną. Kapliczka zwieńczona krzyżem prawosławnym. Wewnątrz znajduje się studnia. Otoczenie kaplicy zostało zeszcpeczone ogrodzeniem z betonowych przęseł.

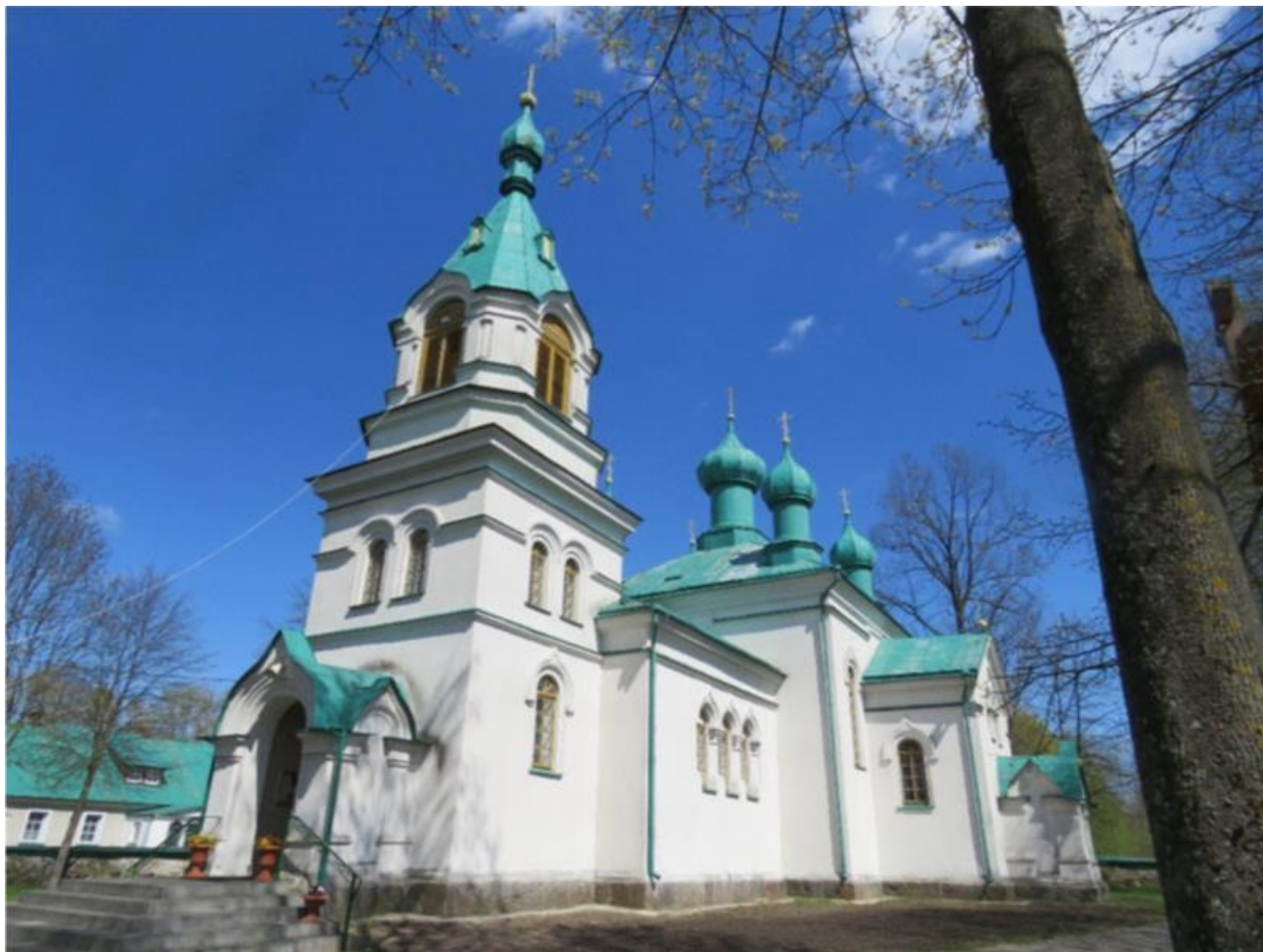
Folwarki Tylwicie, kaplica-studnia Tradycyjnie ze wsią Folwarki Tylwickie kojarzony jest również cmentarz prawosławny oraz znajdująca się na jego terenie cerkiew cmentarna pw. Podwyższenia Krzyża Świętego jednak administracyjnie obiekty te położone są na gruntach wsi Tylwica w gminie Michałowo.

Nowosady, kaplica pw. Matki Boskiej Anielskiej We wsi Nowosady położona jest drewniana kaplica pw. Matki Boskiej Anielskiej. Jest to budowla salowa, bez wyodrębnionego prezbiterium, zamknięta prostokątnie. Kruchta od frontu nawy. Dach jednokalenicowy z czworoboczną wieżyczką w części frontowej. Zwieńczoną hełmem ostrosłupowym.

Pawły, cerkiew cmentarna pw. św. Jana Teologa Cerkiew cmentarną w Pawłach zbudowano w 1824 roku jako kaplicę grekokatolicką. W 1883 roku w trakcie przebudowy dobudowaną wieżę dzwoniczą. Cerkiew drewniana o konstrukcji ścian wieńcowej związanej lisicami. Całość oszalowana deskami w układzie pionowym. Świątynia pomalowana na niebiesko, z elementami malowanymi na biało. Cerkiew posadowiona na fundamencie kamiennym wzmocnionym zaprawą murarską. Obiekt na planie prostokąta z zamkniętym trójbocznie prezbiterium. Elewacja frontowa z drzwiami wejściowymi, dwuskrzydłowymi. Przed wejściem schody betonowe nad którymi przedsionek w postaci dwuspadowego daszku wspartego na dwóch drewnianych kolumnach. W ścianach wzdłużnych szereg wysokich wielopolowych okien. W szczycie elewacji frontowej półokrągłe wielopolowe okienko. Elewacja główna przedłużona dzwoniczą na planie kwadratu zwieńczoną wydatną cebulastą kopułą. Kopułę wieńczy prawosławny krzyż. Dach cerkwi dwuspadowy nad nawą główną, nad prezbiterium trójspadowy. Całość kryta blachą ocynkowaną.

Ryboły, cerkiew prawosławna pw. św. Kosmy i Damiana Cerkiew parafialną w Rybołach zbudowano w latach 1874 – 1879, w miejscu zwanym cerkwiskiem. Świątynie w tym miejscu stawiano od momentu ulokowania wsi (2. połowa XV wieku). Cerkiew murowana z cegły ceramicznej, otynkowana, posadowiona na fundamencie z ciosów kamiennych. Całość konstrukcji usadowiona na kamiennym cokole. Obiekt na planie krzyża łacińskiego w części centralnej przenikającego się z kwadratem zakończonym od wschodu półokrągłą absydą, od zachodu kruchtą na planie prostokąta. Trzy ramiona krzyża (północne, południowe, zachodnie) zakończone przedsionkami z drzwiami wejściowymi do świątyni. Elewacja wschodnia z półokrągłą absydą z dwoma oknami. Elewacja boczne (północna, południowa) analogiczne względem siebie. Korpus główny, transept i absydę obiega na zwieńczeniu gzyms profilowany. Okna wielopółkowe, wąskie i wysokie zwieńczone łukiem, w górnej partii ujęte opaską wykonaną w tynku w formie łuku w ośli grzbiet. Wieża nad przedsionkiem od wschodu trójkondygnacyjna. Pierwsza kondygnacja oddzielona od drugiej gzymsem profilowanym, druga od trzeciej również. Trzecia kondygnacja na kwadratowym cokole o ściętych narożnikach, powyżej latarnia na analogicznym rzucie, nieco węższa od niższych kondygnacji. Ścianki latarni zwieńczone łukiem w ośli grzbiet. Ganki wejściowe sięgają połowy wysokości korpusu głównego o frontowych ściankach otwartych arkadą, z dachami walcowatymi zwieńczonymi z trzech stron w ośli grzbiet. Dach na korpusie głównym czterospadowy z kopułami, każda zwieńczona krzyżem prawosławnym. Na bocznych skrzydłach dachy dwuspadowe, nad absydą wielopółkowiowy. Wieża zwieńczona wysokim dachem namiotowym zwieńczonym niewielką kopułą na której znajduje się krzyż. Całość kryta blachą ocynkowaną malowaną na zielono.

Ryboły, cerkiew cmentarna pw. św. Jerzego Cerkiew zbudowana na terenie cmentarza w latach 1873 – 1874. Materiał na cerkiew przywieziono z rozebranej świątyni parafialnej p.w. św. św. Kosmy i Damiana z miejsca zwanego cerkwiskiem. Cerkiew drewniana oszalowana deskami pionowo. Fundamenty kamienne połączone zaprawą wapienno – cementową. Ściany o konstrukcji zrębowej zawęglowane na rybi ogon. Obiekt na planie krzyża łacińskiego. Budynek pomalowany na niebiesko, a narożniki na różowo. W elewacji frontowej niski drewniany ganek wejściowy. Bryła świątyni w postaci dwóch przenikających się prostopadłościanów. Na przecięciu prostopadłościanów wieża - dzwonnica na planie regularnego ośmioboku kryta cebulastym hełmem zwieńczonym krzyżem prawosławnym. Na dachu w szczytach sterczyny zwieńczone krzyżami prawosławnymi. Okna wielopolewe, wysokie i wąskie zwieńczone łukiem. Dach dwuspadowy kryty blachą ocynkowaną malowaną na szaro.

Ryboły, kapliczka-studnia Kapliczkę – studnię w Rybołach zbudowano w 1898 roku jako miejsce czerpania wody pitnej o właściwościach leczniczych. Studnia pierwotnie ocembrowana kamieniem, zastąpionymi obecnie kręgami z prefabrykatów. Kapliczka drewniana, oszalowana, posadowiona na ocementowanych fundamentach. Obiekt na planie sześcioboku. Konstrukcja słupowo – ramowa obita deskami. Wejście do kapliczki od wschodu (od drogi). Okna na ścianach przylegających do drzwi wejściowej. Nad oknami ozdobne drewniane nadokienniki. Dach namiotowy kryty blachą ocynkowaną malowaną na zielono zwieńczony krzyżem prawosławnym. Ozdobne drewniane nadokienniki.

5.2.4. Zespoły dworsko-parkowe

Zespoły dworsko-parkowe złożone są z części rezydencjonalnej której towarzyszą budowle pomocnicze oraz starannie zakoponowany teren zielony, najczęściej parku krajobrazowego oraz ogrodów użytkowych. Obiekty te są świadectwem wiejskiej przeszłości regionu. Okres po II wojnie światowej był bardzo niekorzystny dla tych obiektów. Zdecydowana większość z nich była wówczas niewłaściwie użytkowana lub pozbawiona opieki. Wiele budowli zostało zburzonych, zaniedbane parki niszczały lub były wycinane. Skutkiem tego, do współczesności przetrwały niekiedy jedynie relikty tych założeń. Na terenie gminy Zabłudów z sytuacją taką mamy do czynienia w przypadku parków dworskich we wsiach Białostoczek, Małynka, Ostrówki i Ryboły. Niemal całkowicie zatarte w krajobrazie są elementy założenia dworskiego we wsi Kamionka. W niezłym stanie przetrwał park dworski w Zabłudowie, obecnie przechodzący prace rewitalizacyjne. W najlepszym stanie są założenia dworsko-parkowe w Bogdańcu: dwór, spichlerz oraz park krajobrazowy (obecnie własność prywatna) oraz w Krasnem: dwór i park (obecnie dom dziecka).

Krasne, dwór w zespole dworsko-parkowym

5.2.5. Budynki użyteczności publicznej

Przez budynki użyteczności publicznej należy rozumieć obiekty przeznaczone na potrzeby administracyjne, wymiary sprawiedliwości, kultury, oświaty, nauki, wychowania, opieki zdrowotnej, obsługi finansowej, handlu, gastronomii i usług. W tej kategorii obiektów gmina Zabłudów nie posiada w gminnej ewidencji żadnych obiektów zabytkowych.

5.2.6. Zabytki techniki i przemysłowe

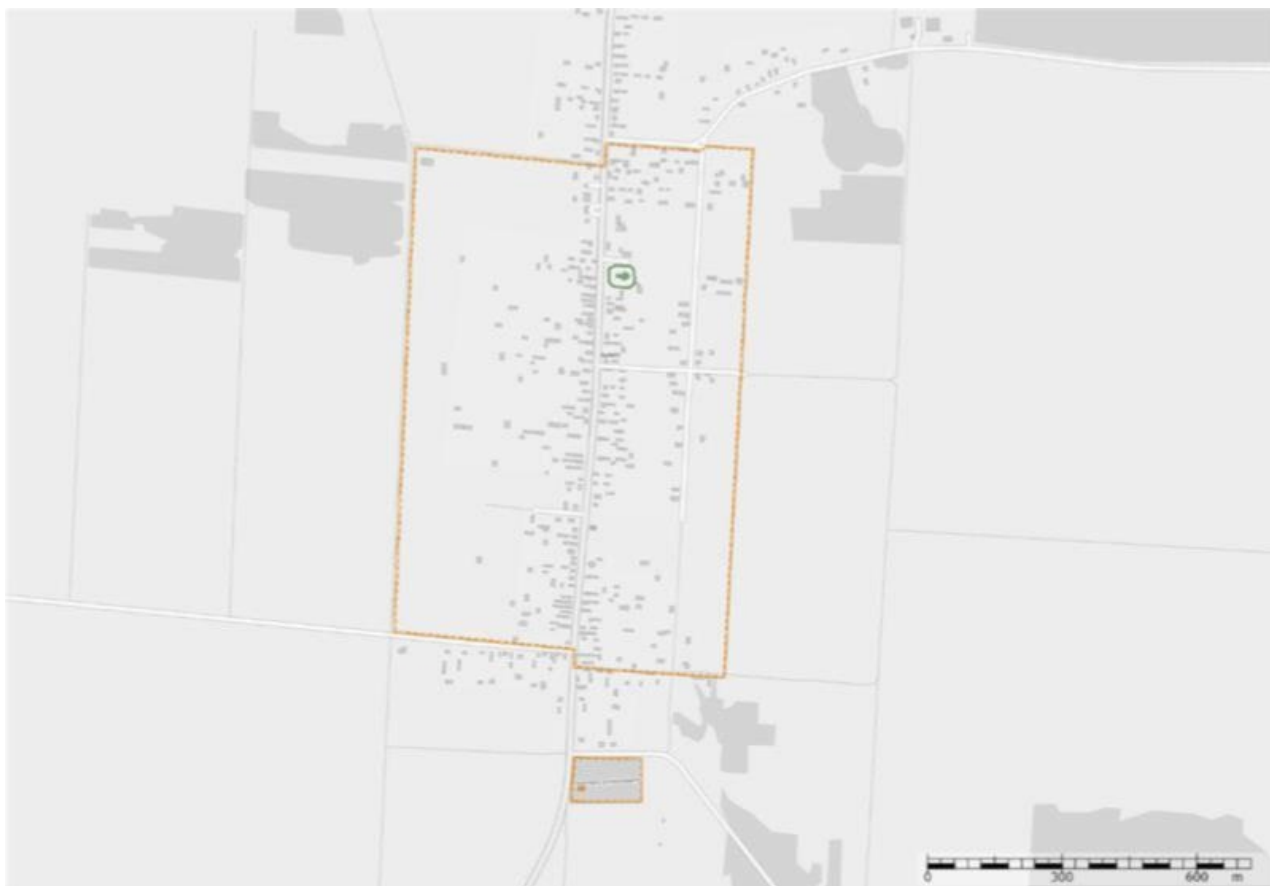
Charakterystycznym elementem zabytkowego krajobrazu są zespoły i budynki techniki oraz przemysłowe. Zabłudów i okolice nie miały rozwiniętego wielkiego przemysłu, stąd nie ma tego typu zabytkowych obiektów. Jedyнным przykładem obiektu z tej kategorii funkcjonalnej jest budynek dworca kolejowego, a właściwie przystanku kolejowego w Zajeziercach. Jest to budowla rozmieszczona na planie prostokąta, posadowiona na cokole z ciosów granitowych, murowana z cegły, nietynkowana. Do jednej ze ścian szczytowych dostawiona drewniana dobudówka. Dach dwuspadowy wtórnie przykryty blachą.

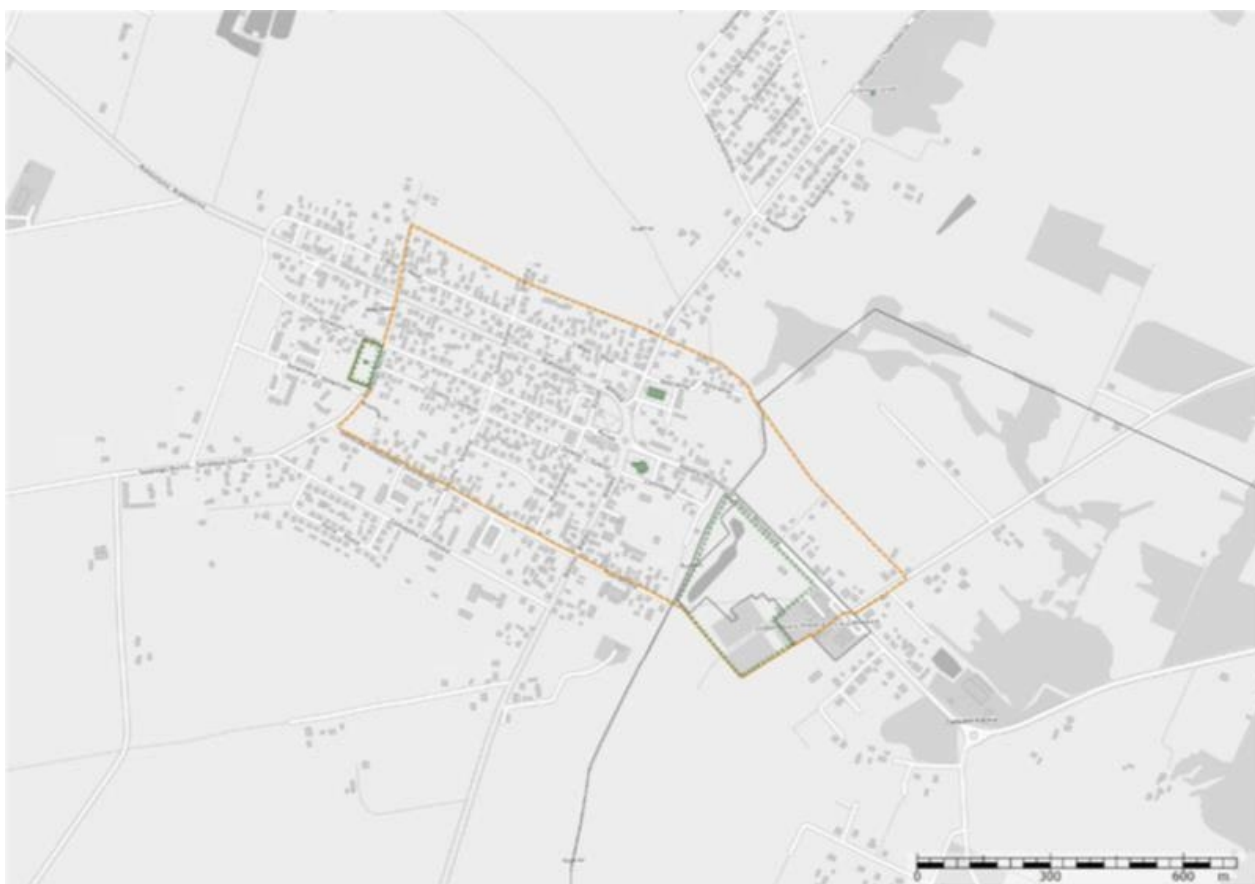
Zajezierce, budynek przystanku kolejowego

5.2.7. Układy urbanistyczne i ruralistyczne

Artykuł 3 pkt 12 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje układ urbanistyczny, jako przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym sieci ulic lub sieci dróg. Na terenie gminy Zabłudów chronione są dwa tego typu założenia: układ rozplanowania wsi Ryboły wraz z historyczną zabudową oraz układ urbanistyczny części miasta Zabłudów. Artykuł 39 ustawy Prawo budowlane mówi, iż prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków (np. układzie urbanistycznym) wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków. Konserwator jest zobowiązany do zajęcia stanowiska w formie decyzji administracyjnej. Dopiero ta decyzja, razem z decyzją organu administracji architektoniczno- budowlanej, uprawnia inwestora do realizacji uzgodnionego przedsięwzięcia. Należy też pamiętać, iż poza koniecznością uzgodnienia robót budowlanych art. 36 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami obliuguje właściciela zabytku do uzyskania zgodny konserwatora na jego przeniesienie, podział, a także zmianę przeznaczenia tegoż zabytku.

Ryboły, granice zabytkowego układu ruralistycznego

Zabłudów, granice zabytkowego układu urbanistycznego

5.2.8. Zabytkowe cmentarze

Na obszarze gminy Zabłudów znajduje się obecnie wiele grobów i cmentarzy objętych ochroną. Na gruntach wsi Bobrowa znajduje się mogiła cywilnej ofiary I wojny światowej oraz grób żołnierski z czasów II wojny światowej. Cywilną ofiarę II wojny światowej pochowano na skraju wsi Cieluszki, przy krzyżu przydrożnym, w Kamionce, przy gospodarstwie, w Kudryczach, Łubnikach, Zajeziarach i Zwierkach. Cmentarze wiejskie, historyczne, nazywane często epidemicznymi znajdują się w Halickich, Zajeziarach oraz w Kamionce. W tej ostatniej wsi odnotowano również cmentarz z wojny polsko-bolszewickiej. Zapis ten pozostawiono w karcie gminnej ewidencji zabytków ze względu na konieczność zgodności z wojewódzką ewidencją zabytków, jednak według przekazów mieszkańców jest to miejsce tożsame z jednym z cmentarzy wiejskich i w przeszłości pochowano tam żołnierzy radzieckich z czasów II wojny światowej, których ciała zostały ekshumowane w latach 50. XX w. Cmentarze wyznaniowe znajdują się w Zabłudowie (rzymskokatolickie, prawosławne, żydowski i ariański), w Pawłach i Rybołach (prawosławne).

Zabłudów, cmentarz katolicko-prawosławny z kaplicą pw. św. Magdaleny Cmentarze położone na terenie gminy Zabłudów są zadbane i oznakowane. Problematyczna jest jedynie mogiła wojenna w Kudryczach, której nad powierzchnię (czy tylko?) elementy zostały całkowicie zatarte podczas przebudowy szosy.

5.2.9. Miejsca pamięci

Na terenie gminy Zabłudów znajduje się piętnaście miejsc pamięci związanych z wydarzeniami z przeszłości, przede wszystkim upamiętniające miejsca spoczynku poległych podczas wojen I. połowy XX w.

L.P.	Miejscowość	Adres	Obiekt
1.	Bobrowa	dz. geod. nr 680/1, obręb Bobrowa	mogiła cywilnej ofiary, I wojna światowa
2.	Bobrowa	dz. geod. nr 761/7, obręb Bobrowa	mogiła żołnierza Armii Czerwonej, II wojna światowa
3.	Ciełuszki	dz. geod. nr 1146/1, obręb Ciełuszki	mogiła cywilnej ofiary, II wojna światowa
4.	Dawidowicze	dz. geod. nr 358/1 i 358/2, obręb Dawidowicze	cmentarz wojenny, I wojna światowa
5.	Kamionka	Kamionka 38, dz. geod. nr 440/1	mogiła Jana Krawczyńskiego, żołnierza Wojska Polskiego, II wojna światowa
6.	Kamionka	dz. geod. nr 294/4, obręb Kamionka	cmentarz wojenny, wojna polsko-bolszewicka?
7.	Kaniuki	dz. geod. nr 202, obręb Kaniuki	mogiła zbiorowa żołnierzy armii rosyjskiej, I wojna światowa
8.	Kudrycze	dz. geod. nr 109, obręb Kudrycze	mogiła żołnierza lub cywilnej ofiary wojny, II wojna światowa
9.	Łubniki	dz. geod. nr 94/2, obręb Łubniki	mogiła żołnierza polskiego poległego w 1920 r.
10.	Nowosady	dz. geod. nr 482, obręb Nowosady	cmentarz wojenny, I wojna światowa
11.	Płoska	dz. geod. nr 56/2, obręb Płoska	cmentarz wojenny lub cywilna ofiara wojny, II wojna światowa
12.	Zabłudów	dz. geod. nr 198, obręb Zabłudów	grób żołnierza Wojska Polskiego, wojna polsko-bolszewicka
13.	Zabłudów	dz. geod. nr 198, obręb Zabłudów	mogiła zbiorowa żołnierzy Wojska Polskiego, II wojna światowa
14.	Zajezerce	dz. geod. nr 291/1, obręb Zajezerce	mogiła niezidentyfikowanych osób, II wojna światowa
15.	Zwierki	dz. geod. nr 347, obręb Zwierki	mogiła zbiorowa cywilnych ofiar wojny, II wojna światowa

Źródło: Urząd Miejski w Zabłudowie

5.2.10. Zabytki ruchome oraz zabytki w zbiorach muzealnych

W świetle obowiązujących przepisów zabytek ruchomy to przedmiot, jego części lub zespół, będący dziełem człowieka lub związany z jego działalnością i stanowiący świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Do rejestru zabytków zabytek ruchomy wpisuje się na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. Centralną ewidencją zabytków ruchomych prowadzi Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie. Wykaz zabytków objętych wpisem do rejestru zabytków ruchomych województwa podlaskiego z terenu gminy Zabłudów dostępny jest w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Białymstoku. Tą formą ochrony objęte są przede wszystkim zabytki sztuki sakralnej zgromadzone w obiektach sakralnych. Ze względów bezpieczeństwa, szczegółowe wykazy zabytków ruchomych znajdujących się na terenie gminy mogą być udostępniane jedynie osobom upoważnionym. Na terenie gminy Zabłudów nie funkcjonują jednostki muzealne w których zabytki ruchome byłyby gromadzone, rejestrowane, konserwowane i przechowywane oraz udostępniane publiczności w formie wystaw i ekspozycji.

5.2.11. Zabytki archeologiczne

Zabytek archeologiczny to „zabytek nieruchomy będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem”. Podziału zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych) można dokonywać stosując różne kryteria, takie jak chronologia bądź funkcja. Z uwagi na problemy ochrony konserwatorskiej oraz wszelkiego rodzaju zagrożenia należy stosować podział na:

- stanowiska płaskie (cmentarzyska, osady, obozowiska) – jest to najtrudniejsza grupa stanowisk jeżeli chodzi o ich ochronę z uwagi chociażby na miejsce ich zalegania – przeważnie na obszarach podlegających różnym działaniom inwestycyjnym oraz działalności rolniczej;
- stanowiska o własnej formie terenowej (grodziska, strażnice, wały, kurhany, kopce). Są one przeważnie dobrze widoczne w terenie i znane lokalnym społecznościom. Mimo to również ten rodzaj stanowisk podlega działaniom destrukcyjnym;
- nawarstwienia kulturowe w obrębie starych miast, układów urbanistycznych i ruralistycznych. Województwo podlaskie, jeżeli chodzi o formy zagrożenia jak też ich intensyfikację, nie odbiega w sposób zasadniczy od innych regionów. Oprócz naturalnej erozji podłoża glebowego, będącej czynnikiem praktycznie niezależnym od człowieka, występują zagrożenia, których człowiek jest głównym inicjatorem i jednocześnie sprawcą, a do których z pewnością należą: erozja i niszczenie stanowisk na skutek głębokiej orki na terenach rolniczych; działania inwestycyjne związane z budową i rozbudową współczesnej infrastruktury (systematyczne poszerzanie zabudowy zarówno w obrębie przestrzeni miejskich, jak też i wiejskich, budowa i modernizacja dróg, rozwój przemysłu i turystyki); coraz intensywniejszy i zakrojony na szeroką skalę proces nielegalnych poszukiwań z użyciem wykrywaczy metalu, często o charakterze komercyjnym i kolekcjonerskim, powodujący w wielu wypadkach całkowite zniszczenia stanowisk do tej pory niezagrożonych; coraz intensywniejsza eksploatacja surowców naturalnych (żwiru, piasku, itp.), w niektórych przypadkach przebiegająca w sposób nielegalny. Na terenie gminy Zabłudów znajduje się 318 stanowisk archeologicznych o zróżnicowanej chronologii, od epoki kamienia / epoki brązu po okres nowożytny. Są to w przewadze tak zwane ślady osadnictwa, manifestujące się na powierzchni nielicznymi zabytkami archeologicznymi, głównie fragmentami ceramiki. Ich wykaz stanowi aneks nr 2 do niniejszego programu. W myśl art. 6 pkt 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Aktualnie zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych w miastach są wszelkie inwestycje związane z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, które wymagają prowadzenia prac ziemno-budowlanych. Wysoki stopień zurbanizowania miasta nakazuje szczególną ochronę pradziejowych, średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych w jego obrębie.

5.2.12. Dziedzictwo niematerialne

Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest jedną z podstaw kształtowania tożsamości społeczeństwa, społeczności regionalnych i lokalnych oraz jednostek. Przetrawanie dziedzictwa niematerialnego jest warunkiem zachowania zróżnicowania kulturowego, szczególnie we współczesnym, globalizującym się państwie. Wartość niematerialnego dziedzictwa kulturowego dostrzeżona została przez UNESCO, które w 2003 r. uchwaliło Konwencję w sprawie ochrony tego dziedzictwa, opracowując jednocześnie jego spójną definicję: *„Niematerialne dziedzictwo kulturowe” oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Dla celów niniejszej Konwencji, uwaga będzie skierowana wyłącznie na takie niematerialne dziedzictwo kulturowe, które jest zgodne z istniejącymi instrumentami międzynarodowymi w dziedzinie praw człowieka, jak również odpowiada wymogom wzajemnego poszanowania między wspólnotami, grupami i jednostkami, oraz zasadom zrównoważonego rozwoju.* Niematerialne dziedzictwo kulturowe, w rozumieniu Konwencji UNESCO, przejawia się między innymi w następujących dziedzinach:

- a) tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- b) sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne;

- c) zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne;
- d) wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata;
- e) umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym. Wyodrębnione przez UNESCO dziedziny zostały po wejściu w życie Konwencji w naszym kraju w dniu 16 sierpnia 2011 r. przeformułowane przez Działający przy Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Zespół ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego definiując polskie dziedzictwo niematerialne jako:
 - tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
 - sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
 - praktyki społeczno-kulturowe,
 - wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata,
 - wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym. Głównym składnikiem niematerialnego dziedzictwa kulturowego są przekazane nam przez przeszłe pokolenia nieuchwytnie przejawy tego, co tworzy naszą grupową, narodową, etniczną bądź religijną tożsamość. Do zjawisk tych należą praktyki, wiedza, wyobrażenia, idee i wartości, umiejętności, przekazy, ale też związane z nimi przedmioty czy też miejsca. Wiedza na ten temat została nam przekazana przez naszych dziadków, rodziców, w szkole, w trakcie świąt i uroczystości. Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest z jednej strony tradycyjne, z drugiej zaś współczesne i żywe, stanowiąc konglomerat odziedziczonych tradycji przeszłości, ale także współcześnie, twórczo przekształcanych praktyk, w których uczestniczymy jako przedstawiciele różnych grup społecznych i kulturowych. Zjawiska niematerialnego dziedzictwa kulturowego ewoluują w odpowiedzi na zmieniające się otoczenie stanowiąc ogniwo łączące naszą teraźniejszość z przeszłością naszych przodków i przyszłością naszych dzieci. Tak długo jak w żywych, zmieniających się przejawach dziedzictwa niematerialnego pozostanie ten sam rdzeń znaczeniowy kodujący nasz system wartości tak długo przetrwa nasza tożsamość. Na terenie gminy Zabłudów kulturowane są zwyczaje i umiejętności tradycyjne wchodzące w skład dziedzictwa niematerialnego, w tym dziedzictwa mieszkańców różnych wyznań zamieszkujących ten teren. Organizatorami wydarzeń są instytucje kultury, organizacje pozarządowe i związki wyznaniowe. Wydawany przez Miejski Ośrodek Animacji Kultury w Zabłudowie miesięcznik „Gazeta Zabłudowska” przekazuje czytelnikom wartościowe treści dotyczące dziedzictwa kulturowego, w tym także niematerialnego. W ostatnich latach rozpoczęło także funkcjonowanie Zabłudowie Archiwum Cyfrowe, które utrwała historię i dziedzictwo ziemi zabłudowskiej w postaci cyfrowej e-galerii.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Formami ochrony zabytków w Polsce są:

- 1) wpis do rejestru zabytków; 1 a) wpis na listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Obejmowanie ochroną prawną obiektów zabytkowych poprzez wpis do rejestru zabytków reguluje ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przy czym zgodnie z art. 140 oraz 142 w/w ustawy zachowują swoją ważność decyzje wydane na mocy przepisów obowiązujących przed 2003 rokiem, to jest rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami oraz ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i muzeach. Procedurę w sprawie wpisu do rejestru zabytków, jak każdą inną sferę działania WUOZ, określają przepisy ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego.

Zgodnie z art. 9 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego, bądź użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Na podstawie art. 9 ust. 2 ustawy do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru. Wpisu otoczenia (nie będącego używając obrazowego określenia - zabytkiem

samym w sobie) dokonuje się w celu umożliwienia skutecznej ochrony wartości widokowych zabytkowych obiektów oraz ich ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych. Zgody właściciela, wyrażonej wnioskiem złożonym do wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga wpisanie do rejestru zabytku ruchomego (art. 10 ust. 1). Jednakże, w myśl art. 10 ust. 2 ustawy wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Prawo do zgłaszania wniosku o wpis do rejestru zabytków mają także organizacje społeczne zajmujące się statutowo ochroną dziedzictwa i środowiska kulturowego. Jedynie w przypadku uznania wniosku za uzasadniony organ administracji publicznej wszczyna postępowanie z urzędu (art. 31 KPA). W postępowaniu stroną jest każdy (osoba fizyczna i prawna), czyjego interesu prawnego lub obowiązku dotyczy postępowanie albo kto żąda czynności organu ze względu na swój interes prawny lub obowiązek (art. 28 KPA). Jako dowód w postępowaniu należy dopuścić wszystko, co może przyczynić się do wyjaśnienia sprawy, a nie jest sprzeczne z prawem. W szczególności dowodem mogą być dokumenty, zeznania świadków, opinie biegłych oraz w odniesieniu do zabytków przede wszystkim - oględziny (art. 75 KPA). W przypadku braku wniesienia odwołania od decyzji (a zatem na podstawie ostatecznej i wykonanej decyzji) dokonywany jest wpis do księgi rejestru zabytków. Rejestr prowadzony jest w formie odrębnych ksiąg, oznaczonych literami: A - dla zabytków nieruchomości, B - dla zabytków ruchomych, C - dla zabytków archeologicznych (ten ostatni dopiero od 2000 r.). Wpis do rejestru zabytków jest trwałą zmianą w charakterze nieruchomości, rodzącą określone prawa i obowiązki (por. art. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), z tego też względu powinien on być ujawniany również w katastrze nieruchomości oraz w księdze wieczystej. Czynność ta dokonywana jest na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków (zgodnie z art. 9 ust. 4 i 5 ustawy). Artykuł 6 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa co może być przedmiotem ochrony, ale nie zawiera katalogu obiektów, które mogą być wpisane do rejestru zabytków. Jest to wyliczenie przykładowe, a zawarte w tym artykule stwierdzenie w szczególności wskazuje wyraźnie na możliwość rozszerzającej interpretacji. Oznacza to, że przedmiotem wpisu może być każdy obiekt, istniejący w jakiegokolwiek formie fizycznie postrzegalnej. Nie można więc wpisać rzeczy, których istnienie jest przypuszczalne lub prawdopodobne, ale nie udowodnione, uwaga ta ma zasadnicze znaczenie dla postępowania w sprawie wpisu obiektów archeologicznych tzw. warstw kulturowych przed ich ujawnieniem w drodze wykopalisk. W myśl ust. 2 w/w art. obowiązującej ustawy do rejestru zabytków ochronie mogą podlegać także nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nawy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej. Definicję legalną zabytku zawiera art. 3 pkt 1 ustawy. Mówi ona, iż zabytek to ruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Powyżej cytowana definicja zawiera nieostre pojęcie wartości. Na rozumienie, iż musi to być wartość szczególna (ponadprzeciętna) wskazuje konieczność przedłożenia interesu społecznego nad - prawnie równorzędny - interes strony. Ustawa nie normuje również w sposób wystarczający pojęcia minionej epoki, którą potocznie wydaje się być wszystko co wydarzyło się przed naszym urodzeniem, a ściślej urodzeniem najstarszego żyjącego człowieka. Pomocna w tym przypadku jest definicja encyklopedyczna epoki mówiąca, iż terminem tym określa się okres obejmujący pewne stadium procesu dziejowego, związany z panowaniem określonych stosunków politycznych, gospodarczych, społecznych lub kulturalnych (Encyklopedia Powszechna, 1995). Zatem obecnie mamy możliwość uznania za zabytek obiekty powstałe do okresu socrealizmu włącznie. W odniesieniu do zabytków ruchomych, komentując art. 51 ustawy (ustalający potencjalnie rejestrowy wiek dla zabytku na nie mniej niż 50 lat dla obiektu techniki, a ściślej środka transportu i 50 - 150 lat dla pozostałych zabytków ruchomych) stwierdzić należy, iż w zasadzie nie dokonuje on przesunięcia granicy czasowej, stanowi jedynie w przypadku zaistnienia ściśle określonych okoliczności wymienionych w kolejnych punktach przepisu o braku konieczności uzyskania pozwolenia na wywóz za granicę dla niektórych obiektów zabytkowych lub posiadających cechy zabytku, a także nie zabytkowych, lecz będących dobrami kultury współczesnej. Na terenie gminy Zabłudów znajduje się dwadzieścia obiektów objętych ochroną prawną przez wpis do rejestru zabytków województwa podlaskiego. Drugą formą prawnej ochrony zabytków w Polsce jest uznanie za pomnik historii. Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnym znaczeniu dla kultury i narodu polskiego. Uznanie za pomnik historii ustanawiane jest przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Treść rozporządzenia powinna zawierać omówienie szczególnych cech zabytku świadczących o jego najwyższej wartości, określać jego granice oraz zawierać mapę z lokalizacją i otoczeniem. Pomniki historii ustanawiane są w Polsce od 1994 r. Do dzisiaj status ten otrzymało 114 obiektów zabytkowych. Lista ta powiększana jest sukcesywnie

z roku na rok. Za pomnik historii mogą zostać uznane różne kategorie obiektów zabytkowych takie jak obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne i ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne. Na terenie gminy Zabłudów nie ma obiektów uznanych za pomnik historii. Trzecią formą ochrony prawnej zabytków w Polsce jest ustanowienie parku kulturowego. Zgodnie z brzmieniem przepisu artykułu 3 pkt 14 i 16 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze. Powszechnie wiadomym jest, że wszelkie dzieła człowieka „dzieją się” na tle uwarunkowań przyrodniczych, bądź wyraźnie widocznych w przypadku krajobrazu otwartego czy wiejskiego – poza miastami i osadami, bądź występujących jako „elementy” w przypadku krajobrazu miasteczek czy miast. Ta zależność tworzy integralną strukturę przestrzenną, na którą składają się: płaszczyzny (lasy, łąki, grunty orne, zbiorniki wodne), ciągi (rzeki, strumienie, drogi, granice), i punkty (obiekty kulturowe i przyrodnicze). Stąd też park kulturowy jest formą ochrony obejmującą określony obszar krajobrazu kulturowego oraz wyróżniające się krajobrazowo tereny z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy jest powoływany przez radę gminy / miasta po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Parki obejmujące obszary kilku dmin mogą być ustanawiane wspólnie przez gminy bądź związek gmin. W uchwale powołującej park kulturowy zawiera się nazwę parku, sposób ochrony dziedzictwa kulturowego oraz opisuje zakazy i ograniczenia związane z prowadzeniem robót budowlanych, różnego rodzaju działalnością, w tym rolniczą i przemysłową, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych oraz umieszczania znaków niezwiązanych bezpośrednio z samym parkiem. Na terenie gminy Zabłudów nie ustanowiono jak dotąd parku kulturowego. Czwartą formą prawnej ochrony zabytków w Polsce jest ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Kształtowanie i prowadzenie polityki przestrzennej na terenie gminy należy do jej zadań własnych (art. 3 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym). Realizacji tego zadania służą: studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. W myśl tej ustawy, w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się między innymi, „wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków”, a opracowywanie projektów (...) studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego jest projektowaniem zagospodarowania przestrzennego, w rozumieniu art. 2 ust. 3 oraz art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 15 grudnia 2000 r. o samorządach zawodowych architektów, inżynierów budownictwa oraz urbanistów. Organy ochrony zabytków mają obowiązek wydania, ustawowo wymaganych, wniosków konserwatorskich do studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Celem opracowania i wydania tych wniosków jest umożliwienie samorządom gminnym realizacji obowiązku wprowadzenia do opracowań planistycznych zasad ochrony wartości zabytkowych obiektów i obszarów w zakresie wymaganym dla właściwej ochrony i opieki nad zabytkami na obszarze objętym granicami opracowania. Równocześnie dla organu sporządzającego plan, na który ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym w art. 7 ust. 1 pkt 9 nakłada obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego, zagadnienia związane z ochroną i opieką nad zabytkami stanowią istotny obszar działania, a zapisy dotyczące ich rozstrzygnięcia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego posiadają rangę prawa miejscowego. Jest to szczególnie istotne ze względu na to, że dziedzictwo kulturowe i zabytki są nie tylko materialnymi i niematerialnymi śladami przeszłości, lecz także cennymi elementami krajobrazu kulturowego, przyczyniającymi się do kształtowania atrakcyjnego, jedyne w swoim rodzaju, przyjaznego otoczenia człowieka, zachowania tożsamości lokalnej i więzi społecznych. Ustanowienie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego obejmuje lokalne formy architektury, reprezentowane przez obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, kompozycje przestrzenne o walorach zabytkowych wyznaczaną w ustanowionych w planie strefach ochrony konserwatorskiej, w tym obszarów o szczególnych walorach krajobrazowych, wykluczonych z lokalizacji inwestycji, które mogą mieć negatywny wpływ na krajobraz. Wyznaczone w planie strefy ochrony konserwatorskiej powinny obejmować przede wszystkim ochronę historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego, zespołu budowlanego, ekspozycji zabytku lub historycznej panoramy, krajobraz kulturowego, stanowiska archeologicznego i otoczenia zabytku. Gmina Zabłudów posiada opracowane studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz

kilkanaście obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. We wszystkich tych dokumentach zawarte zostały odpowiednie zapisy dotyczące ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 22 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w gminnej ewidencji zabytków, prowadzonej przez organy samorządu terytorialnego, powinny być ujęte zabytki nieruchome: wpisane do rejestru zabytków, znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji oraz inne zabytki wyznaczone przez wójta/burmistrza/prezydenta miasta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Ustawa stanowi zatem możliwość wyznaczenia przez organ samorządu zabytku nieruchomego przewidzianego do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, jednakże nakazuje aby dokonać tego w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków na podstawie rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Zgodnie z jego treścią wójt (burmistrz, prezydent miasta) włącza kartę adresową zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków do gminnej ewidencji zabytków po zweryfikowaniu, że dane zawarte w karcie adresowej są wyczerpujące i zgodne z danymi zawartymi odpowiednio w decyzji o wpisie zabytku do rejestru lub w karcie ewidencyjnej zabytku (§ 18 ust. 1). W przypadku zabytku nieruchomego innego niż zabytki określone w ust. 1 wójt (burmistrz, prezydent miasta) włącza kartę adresową tego zabytku do gminnej ewidencji zabytków po osiągnięciu porozumienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków co do zasadności ujęcia tego zabytku w gminnej ewidencji zabytków oraz najpilniejszych postulatów konserwatorskich (§ 18 ust. 2). W przypadku stwierdzenia konieczności zastąpienia niezgodnych ze stanem faktycznym lub prawnym danych zawartych w karcie adresowej zabytku włączonej do gminnej ewidencji zabytków odpowiednimi danymi zgodnymi ze stanem faktycznym lub prawnym, ujawnienia nowych danych lub usunięcia błędnych danych wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza nową kartę adresową zabytku zawierającą dane zgodne ze stanem faktycznym i prawnym (§ 18a ust. 1). Pierwotną kartę adresową zabytku pozostawia się w gminnej ewidencji zabytków, łącząc ją trwale z nową kartą adresową zabytku (§ 18a ust. 2). O zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty wójt (burmistrz, prezydent miasta) zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem (§ 18b ust. 1). Zawiadomienia o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku będącego historycznym układem urbanistycznym lub ruralistycznym, historycznym zespołem budowlanym, terenem, na którym znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych, lub nieruchomością o nieuregulowanym stanie prawnym do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej takiego zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej takiego zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty dokonuje się w drodze obwieszczenia umieszczonego na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej (§ 18b ust. 2). Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków (§ 18b ust. 3). Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków (§ 18b ust. 4). Do zawiadomienia o włączeniu karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków lub o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku dołącza się odpowiednio potwierdzoną kopię karty adresowej zabytku albo nowej karty adresowej zabytku (§ 18b ust. 5). Dokumenty dotyczące zabytku uzasadniające treść w karcie adresowej zabytku rubryki „czas powstania” oraz rubryki „historia, opis i wartość” gromadzi się w sposób zapewniający ich kompletność i ochronę przed poradnikiem nieuprawnionym dostępem (§ 18c). Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków nie podlega ograniczeniom czasowym, gdyż obie wojewódzka i gminna - mają otwarty charakter. Zgodnie ze stanowiskiem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, wyrażonym w piśmie z dnia 18 grudnia 2012 roku, zarówno założenie gminnej ewidencji, jak i wprowadzenie zmian w teże, oznacza dla organu gminy konieczność wydawania

stosownych zarządzeń. Oznacza to spełnienie zasady informowania obywateli o działaniach organów, które mają wpływ na ich prawa i obowiązki. W Polsce powojennej pierwsze prace inwentaryzacyjne zakrojone na szeroką skalę miały miejsce na przełomie lat 50. i 60. XX w. Powstała wówczas ewidencja obejmowała, w formie tzw. kart zielonych około 35.000 zabytków, podzielonych następnie na pięć grup 0 i od I do IV. W krótkim czasie zaniechano stosowania tej kontrowersyjnej klasyfikacji, mającej swe odzwierciedlenie w systemie dotacji prac konserwatorskich oraz pociągającej za sobą rozbiórki obiektów zaliczonych do grup niższych. W 1975 roku opracowano nowy wzór karty ewidencyjnej. Określana potocznie mianem karty białej obowiązuje, z pewnymi modyfikacjami, do dziś. Bardziej rozbudowane przez co czasochłonne działania ewidencyjne zostały uzupełnione tzw. kartami adresowymi. Przygotowywane w formie fiszek katalogowych miały umożliwić szybkie rozeznanie w zasobach zabytkowych i do dziś są często jedyną dokumentacją sporządzoną dla zabytku. Obok karty ewidencyjnej przyjętej dla zabytków architektury i budownictwa sporządzane są również ewidencje zabytkowych założeń zieleni i założeń cmentarnych, zespołów budowlanych i układów urbanistycznych, stanowisk archeologicznych (tzw. karta KEZA) oraz zabytków ruchomych, w tym zabytków techniki i instrumentów muzycznych. Sporządzane są zawsze w kilku egzemplarzach, a przynajmniej w dwóch: przechowywanym w archiwach urzędów konserwatorskich oraz archiwum Narodowego Instytutu Dziedzictwa (NID). W myśl przepisów częściowe tj. wojewódzkie zbiory kart ewidencyjnych współtworzą centralną, ogólnokrajową ewidencję zabytków, której depozytariuszem jest NID (w imieniu Generalnego Konserwatora Zabytków). Regulacje obecnie obowiązującego Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2019, poz. 1886) wprowadzają rozróżnienie dokumentacji ewidencyjnej dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków oraz dla zabytku nie wpisanego do rejestru zabytków, pomimo iż zbiory te w praktyce zajązają się (przykładowo zabytek włączony do wojewódzkiej ewidencji może być wpisany do rejestru zabytków). Natomiast dokumentacja dla zabytków znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków nieruchomości wykonywana jest na zlecenie samorządu w formie karty adresowej zabytku. Zbiór kart ewidencyjnych systematycznie powiększa się, jednocześnie część dokumentacji zyskuje walor wyłącznie archiwalny, gdyż wartości zabytkowe nie są niezmiennie i mogą ulec znacznemu zmniejszeniu lub zostać utracone wraz z całkowitym zniszczeniem zabytku, jak i podważone wskutek nowych ustaleń naukowych. Tym samym, obowiązek umieszczenia zabytku włączonego do wojewódzkiej ewidencji zabytków w ewidencji gminnej winien być weryfikowany bieżącymi ustaleniami. Z kolei wyłączenie karty ewidencyjnej ze zbioru kart współtworzących wojewódzką ewidencję przechowywanych w archiwum zakładowym Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Białymstoku jest wyłącznie czynnością materialno techniczną, będącą następstwem stwierdzenia całkowitego zdegradowania zabytku pod względem technicznym, potwierdzonego ekspertyzą, bądź daleko idących, samowolnych przekształceń skutkujących utratą wartości zabytkowych (artystycznych, historycznych lub naukowych). Aktualnie obowiązująca gminna ewidencja zabytków gminy Zabłudów sporządzona została w 2021 r. i obowiązuje na podstawie aktualnego zarządzenia w sprawie włączenia kart adresowych zabytków nieruchomości do gminnej ewidencji zabytków gminy Zabłudów. Obejmuje ona wszystkie obiekty zabytkowe objęte ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa podlaskiego oraz obiekty z wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także stanowiska archeologiczne. Wykaz obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Zabłudów stanowi aneks nr 1 do niniejszego programu. Gminna ewidencja zabytków stanowi zbiór otwarty. W przyszłości możliwe będzie jej uzupełnienie poprzez włączenie do niej obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków decyzją Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub których karty ewidencyjne zostaną włączone do wojewódzkiej ewidencji zabytków zarządzeniem Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Gmina Zabłudów dąży także do rozszerzenia zakresu gminnej ewidencji zabytków wskazując obiekty, które powinny zostać objęte ochroną ze względu na ich wartość dla lokalnego dziedzictwa i tożsamości miasta.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Kwestia wartościowania dziedzictwa kulturowego i zabytków jest rozważana przez specjalistów od wielu lat. Zagadnieniu temu poświęcono niezliczoną liczbę wystąpień, artykułów i publikacji, nie dochodząc do wiążących wniosków. W trakcie dyskusji wpracowano kilka schematów wartościowania zabytków, które w dalszym ciągu są dyskutowane. Najszerzej do tematu nadawania wartości obiektom zabytkowym podszedł M. T. Witwicki[#] proponując pięć kryteriów oceny: 1/ ocena wartości historycznej - autentyczność substancji,

funkcji i formy; materialne odzwierciedlenie historii; wartość dokumentu historii; 2/ ocena wartości artystycznej - bogactwo form; wartości stylowe; wartości twórcze; rola w zespole; wartości estetyczne; 3/ ocena wartości naukowej - wartość świadka / dokumentu dziejów; wartość obiektu jako przedmiotu badań; wartość edukacyjna (dydaktyczna); 4/ ocena wartości niematerialnych - wartość emocjonalna przeżyć religijnych; wartość tradycji historycznej; wartość symbolu; wartość emocji estetycznych; 5/ dodatkowe kryteria oceny - ocena stanu technicznego, ocena wartości użytkowej, wartość miejsca obiektu w regionie, wartości historyczne w świetle interesu społecznego. Przywołane kryteria jako jedne z nielicznych uwzględniają nie tylko materialne aspekty wartościowania dziedzictwa, ale także wartości ulotne, jak emocje mieszkańców łączące się z konkretnymi obiektami. Wartościowanie dziedzictwa i wskazywanie, które obiekty powinny zostać objęte ochroną prawną a które przez pozbawienie tej ochrony mogą być skazane na unicestwienie jest kwestią niezwykle trudną. Jak wskazują specjaliści NID, z analizy wpisów do rejestru zabytków, prowadzonej od wielu lat przez tę instytucję wynika, że zapisy tych decyzji w przeważającej liczbie nie odzwierciedlają i nie opisują jednoznacznie rzeczywistych wartości zabytku, przesądzających o objęciu go ochroną. Nieprecyzyjne opisy przedmiotu i zakresu ochrony, sporządzane przez kolejne dziesięciolecia w oparciu o zmienne kryteria oceny wartości zabytkowej, a niekiedy w ogóle nie wymieniające, co podlega ochronie, generują wiele problemów związanych z bieżącą działalnością konserwatorską. Dotykają one zarówno urzędów ochrony zabytków, które w zależności od indywidualnego podejścia wojewódzkiego konserwatora zabytków lub kierownika delegatury stosują różne kryteria ocen, a tym samym dyktują zróżnicowane zasady postępowania, jak i po stronie właścicieli i użytkowników zabytków, którzy wprawdzie na ogół dysponują decyzją o wpisie do rejestru zabytków, lecz często nie są świadomi wartości, jakie przedstawia zabytek i co faktycznie powinno podlegać prawnej ochronie. W przeszłości, tuż po zakończeniu II wojny światowej, władze części polskich miast, wspierane przez specjalistów w zakresie ochrony zabytków stanęły przed zadaniem i koniecznością podjęcia decyzji w sprawie odbudowy miast, nie tylko domów, urzędów, fabryk i innych elementów infrastruktury, lecz także obiektów dziedzictwa kulturowego, które konstituowały tożsamość mieszkańców. Najlepiej charakteryzują podjęte wówczas decyzje słowa Jana Zachwatowicza, architekta, profesora Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej: „...*Poczucie odpowiedzialności wobec przyszłych pokoleń domaga się odbudowy tego, co nam zniszczono, odbudowy pełnej, świadomej tragizmu popelnianego fałszu konserwatorskiego... Sprawa zabytków jest podstawowym zagadnieniem społecznym — zagadnieniem kultury narodu. Nie możemy wobec nich stosować jednostronnie abstrakcyjnej teorii, musimy uwzględnić potrzeby dnia dzisiejszego.*” Kierując się dobrem nadrzędnym jakim jest tożsamość mieszkańców podjęto wówczas decyzję o rekonstrukcji wielu obiektów zabytkowych. Według zasad współcześnie stosowanych kryteriów „dawności” i „oryginalności” substancji zabytkowej, obiekty te nie spełniałyby definicji zabytków. W tym przypadku najważniejsze stały się przesłanki niemierzalne, wartość emocjonalna oraz tradycji historycznej, a także symboliczna wartość tych obiektów jako sztandarowych zabytków miasta. Mając świadomość wymienionych wyżej problemów, przy braku innych przesłanek powszechnie przyjmuje się, że największe znaczenie dla miasta, wsi czy regionu mają zabytki objęte ochroną prawną – pomniki historii lub obiekty wpisane do rejestru zabytków.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy

Analiza szans i zagrożeń Stan obecny i perspektywy ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarze gminy Zabłudów podsumowane zostały w układzie słabych i mocnych stron oraz szans i zagrożeń w tej dziedzinie. Analiza SWOT jest jednym z elementarnych narzędzi diagnostycznych opisujących stan obecny analizowanego obszaru. Składa się z opisu jego czterech elementów: mocnych i słabych stron – czyli pozytywnych i negatywnych warunków wewnętrznych oraz szans i zagrożeń – czyli pozytywnych i negatywnych uwarunkowań zewnętrznych. Prezentowana analiza stanowi podstawę do opracowania zasadniczych kierunków działania w zakresie opieki nad zabytkami gminy.

Tabela . Analiza SWOT dla terenu gminy Zabłudów

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> - atrakcyjna lokalizacja terenu gminy; - postrzeganie terenu gminy jako atrakcyjnego produktu turystycznego, zarówno dzięki substancji zabytkowej, jak też walorom przyrodniczym; - uwzględnienie zagadnień dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych i planistycznych gminy; - pozytywne nastawienie władz gminy i regionu oraz mediów do zagadnień związanych z dziedzictwem kulturowym; - stosunkowo duża ilość obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków; - funkcjonowanie gminnej ewidencji zabytków; - znaczna aktywność władz gminy w pozyskiwaniu funduszy ze źródeł zewnętrznych; - duży potencjał organizacji pozarządowych prowadzących działalność na rzecz opieki nad zabytkami; - prowadzenie zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych, w tym w zakresie edukacji artystycznej, kulturowej, historycznej, ekologicznej; - posiadanie znacznego zasobu zabytków nieruchomych, ukazujących dziedzictwo kulturowe gminy. 	<ul style="list-style-type: none"> - nowa zabudowa w części nienawiązująca do pierwotnego układu zabudowy (brak harmonii); - średni lub zły stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych; - przypadki zaniedbania porządku w obrębie niektórych zabytkowych posesji, co obniża ich estetykę i pozytywny odbiór; - przypadki wprowadzania niewłaściwych materiałów do prac konserwatorsko-budowlanych; - modernizacja obiektów zabytkowych przy użyciu niewłaściwych technologii prowadzących do zakłócenia estetyki tych obiektów (plastikowa stolarka, sposób ocieplania ścian, blachodachówka); - brak dostatecznych środków finansowych na konserwację i rewaloryzację obiektów zabytkowych; - niedostateczna świadomość społeczna wartości i potrzeby chronienia zasobów kulturowych;
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> - stała poprawa jakości środowiska naturalnego; - możliwości w pozyskiwaniu środków finansowych z różnych źródeł; - postępujący rozwój inicjatyw lokalnych organizacji pozarządowych mających w swym polu działania między innymi troskę o dziedzictwo kulturowe; - upowszechnianie edukacji nastawionej na poszanowanie zabytków i ich prawidłową ochronę z zachowaniem wartości kulturowych; - funkcjonowanie zabytków w kontekście atrakcyjnego środowiska przyrodniczego; - dobrze rozmieszczone dominanty i subdominanty w układzie przestrzennym miasta; - korzystanie z pozytywnych doświadczeń innych miast i regionów; - wykorzystanie mediów w edukacji nastawionej na ochronę zabytków i krajobrazu; - bardzo dobra dostępność komunikacyjna terenu gminy. 	<ul style="list-style-type: none"> - niestabilność i luki legislacyjne zarówno w sferze finansowej, jak też ochrony zasobów kulturowych; - nadmierna komercjalizacja w sferze zabytków; - zanikająca edukacja estetyczna na rzecz praktyczności przy zastosowaniu minimalnych nakładów finansowych; - częste jednowymiarowe postrzeganie zasobów dziedzictwa kulturowego: bądź poprzez pryzmat ich komercyjnego wykorzystania lub też jedynie jako zasobu historycznego; - wciąż niezadawalający stan usług towarzyszących turystyce; - dokonywanie wtórnych podziałów i parcelacji obiektów zabytkowych; - niedostatek mechanizmów promujących działania na rzecz ochrony, konserwacji i rewaloryzacji zabytków.

Źródło: opracowanie własne

7. Założenia programowe gminnego programu opieki nad zabytkami W założeniach programowych i działaniach programu powinna zostać uwzględniona specyfika gminy Zabłudów wynikająca z jej położenia, historii, przemian społecznych i gospodarczych. Wspieranie rozwoju miasta z poszanowaniem dziedzictwa kulturowego powinno być podstawą obecnych i przyszłych działań, tak aby Zabłudów i okolice był miejscem atrakcyjnym i przyjaznym, zarówno dla mieszkańców jak i przyjezdnych. **Założeniami programu opieki nad zabytkami są:**-włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania gminy; -uwzględnienie problemów ochrony zabytków w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, -uwzględnienie w planach zagospodarowania przestrzennego problematyki historycznego sąsiedztwa i form zabudowy tradycyjnej oraz egzekwowanie nawiązania w nowych budynkach do lokalnych form i materiałów; -uwzględnienie w planach zagospodarowania przestrzennego ochrony krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z założeniami urbanistycznymi i ruralistycznymi na terenie gminy; -skuteczne stosowanie i wykorzystywanie form prawnej ochrony zabytków; -wdrażanie instrumentów finansowych prowadzących do skutecznej poprawy stanu zabytków.

7.1. Priorytety programu opieki

Sprawowanie opieki nad zabytkami przez władze samorządowe różni się od działań podejmowanych przez indywidualnych właścicieli zabytków lub społecznych opiekunów zabytków. Przede wszystkim istniejące uwarunkowania prawne dają możliwość kreowania polityki gminnej w stosunku do obiektów zabytkowych i uprawniają organy samorządowe do podejmowania działań o odmiennym charakterze niż typowa dla właścicieli troska o utrzymanie obiektów zabytkowych w jak najlepszym stanie. Gmina ze względu na prawny obowiązek ochrony wartości społecznie istotnych posiada instrumenty prawne umożliwiające budowanie i poszerzanie świadomości społecznej dotyczącej ochrony i opieki nad lokalnym dziedzictwem kulturowym. Ponadto poprzez prowadzone działania ma możliwość wskazywania kierunków rozwoju w stosunku podmiotów prywatnych posiadających obiekty zabytkowe i kreowania polityki promocyjnej budującej wizerunek i prestiż gminy jako miejsca atrakcyjnego turystycznie, nasyconego dziedzictwem kulturowym o indywidualnym i unikalnym charakterze. Wobec powyższego objęcie należytą opieką zabytków stanowi jeden z istotnych aspektów działalności lokalnego samorządu. Na potrzeby gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Zabłudów na lata 2021-2024 wyznacza się trzy podstawowe priorytety, które poprzez realizowane w ich ramach działania wypełniają cele ustawowe dla opracowywania gminnych programów opieki nad zabytkami. Są to: **Priorytet I** Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy **Priorytet II** Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego **Priorytet III** Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości gminy i mieszkańców

7.2. Kierunki działań programu opieki

W ramach **Priorytetu I** ustalono trzy kierunki działań związanych z:

- zahamowaniem procesu degradacji zabytków i doprowadzeniem do poprawy ich stanu zachowania,
- wspieraniem inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- podejmowaniem współpracy z właścicielami zabytków położonymi na terenie gminy. W ramach **Priorytetu II** ustalono trzy kierunki działań związanych z:
 - realizowaniem zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami, jako potwierdzenia uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy,
 - budowaniem zintegrowanego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego,
 - rozszerzeniem zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy. W ramach **Priorytetu III** ustalono cztery kierunki działań związanych z:
 - opracowanie dokumentacji zasobów dziedzictwa kulturowego gminy oraz monitorowanie ich stanu zachowania,
 - umożliwieniem jak najszerszego dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy,
 - rozwojem edukacji i popularyzacji wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy.

7.3. Zadania programu opieki

Priorytet I	
Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy	
Kierunki działań	Zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i poprawa ich stanu zachowania	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dążenie do pozyskiwania środków zewnętrznych na renowację zabytków stanowiących własność gminy 2. Prowadzenie prac konserwatorskich i remontowych w obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy 3. Zmiana sposobu użytkowania lub adaptacja nieużytkowanych obiektów zabytkowych będących własnością gminy 4. Dążenie do opracowania planu systematycznych kontroli stanu zachowania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach komunalnych 5. Zapewnienie właściwego utrzymania grobownictwa wojennego i miejsc pamięci narodowej, w szczególności prowadzenie planowych prac konserwatorskich 6. Współpraca władz gminy ze związkami wyznaniowymi będącymi właścicielami i zarządcami zabytków sakralnych, umożliwiającą wspieranie ich działań przy podejmowaniu niezbędnych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych
Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami	<ol style="list-style-type: none"> 1. Stosowanie 50% zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (zgodnie z art. 7 ust 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (j.t. Dz. U. z 2016 r. poz. 716 z późn. zm.) 2. Współpraca z organizacjami pozarządowymi, mająca na celu realizację zadań ważnych dla społeczności lokalnej związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami 3. Współpraca organizacyjna i merytoryczna z organizatorami zbiórek publicznych przeznaczonych na ratowanie zabytkowych pomników nagrobnych na cmentarzach
Podejmowanie współpracy z właścicielami zabytków położonymi na terenie gminy	<ol style="list-style-type: none"> 1. Informowanie za pośrednictwem gminnej strony internetowej informacji dotyczących możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, ułatwiających właścicielom i zarządcom obiektów zabytkowych terminowe i prawidłowe składanie stosownych wniosków związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami gminy 2. Doradztwo dla właścicieli i zarządców obiektów zabytkowych w zakresie możliwości pozyskania środków finansowanych na działania przy obiektach zabytkowych.
Priorytet II	
Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego	
Kierunki działań	Zadania
Realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami, jako potwierdzenia uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przyjęcie przez Radę Miejską w Zabłudowie gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Zabłudów na lata 2021-2024 oraz okresowe monitorowanie jego realizacji. 2. Prowadzenie i bieżąca aktualizacja gminnej ewidencji zabytków gminy Zabłudów 3. Zawieranie w umowach sprzedaży, dzierżawy zabytków nieruchomości warunków nakładających obowiązek przeprowadzenia prac konserwatorskich 4. Okresowa kontrola właściwego oznakowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków znakiem Konwencji Haskiej 5. Coroczna aktualizacja <i>Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych gminy Zabłudów</i> sporządzonego na podstawie otrzymanych aktualizacji od właścicieli lub zarządców obiektów zabytkowych
Budowanie zintegrowanego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	<ol style="list-style-type: none"> 1. Uwzględnianie ochrony zabytków nieruchomości ujętych w gminnej ewidencji zabytków w opracowywanych dla terenu gminy dokumentach studialnych dotyczących polityki przestrzennej - np. <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego</i>, w dokumentach mających charakter prawa miejscowego np. miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, a ponadto w decyzjach o warunkach zabudowy
Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dążenie do uzupełniania gminnej ewidencji zabytków o obiekty dziedzictwa kulturowego pozostające dotychczas poza ochroną prawną, a także aktualizowanie zasobów tego typu obiektów w oparciu o dane uzyskane w wyniku przeprowadzonych prac naukowo-badawczych 2. Dążenie do objęcia ochroną prawną wartościowych obiektów zabytkowych stanowiących własność miasta poprzez występowanie do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków cennych obszarów i obiektów zabytkowych, w celu zapewnienia tym obszarom i obiektom pełnej ochrony prawnej

Priorytet III	
Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości gminy i mieszkańców	
Kierunki działań	Zadania
Opracowanie dokumentacji zasobów dziedzictwa kulturowego gminy oraz monitorowanie ich stanu zachowania	<ol style="list-style-type: none"> 1. Stałe prowadzenie monitoringu i weryfikacji gminnej ewidencji zabytków nieruchomości, z zastosowaniem komputerowej bazy danych 2. Aktualizacja mapy dziedzictwa kulturowego gminy z naniesioną lokalizacją obiektów i obszarów chronionych oraz stref ochrony stanowisk archeologicznych, systematycznie uaktualnianą, na podstawie informacji własnych oraz uzyskiwanych od WKZ. 3. Finansowanie inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskiej zagrożonych obiektów zabytkowych, stanowiących własność gminy
Umożliwienie jak najszerzego dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zamieszczenie na stronie internetowej miasta gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Zabłudów lata 2021-2024 2. Udostępnienie i systematyczna aktualizacji na stronie internetowej gminy wykazu obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków 3. Systematyczne zamieszczanie na stronie internetowej gminy informacji dotyczących historii i dziedzictwa kulturowego 4. Systematyczne aktualizowanie danych dotyczących obiektów zabytkowych w gminnym systemie informacji przestrzennej 5. Współpraca z organizacjami pozarządowymi w celu opracowywania zasobów i prezentacji dziedzictwa kulturowego gminy
Rozwój edukacji i popularyzacji wiedzy o dziedzictwie kulturowym	<ol style="list-style-type: none"> 1. Organizowanie i wspieranie działań edukacyjnych związanych z dziedzictwem kulturowym gminy 2. Realizacja zadań w dziedzinie edukacji i promocji dziedzictwa kulturowego za pośrednictwem samorządowych instytucji kultury 3. Współdziałanie z organizatorami ogólnodostępnych przedsięwzięć (konferencje, sesje popularno-naukowe, rajdy) popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz potrzebę jego ochrony 4. Wspieranie wydawnictw naukowych i popularno-naukowych dotyczących materialnego i niematerialnego dziedzictwa historyczno-kulturowego i tradycji gminy 5. Popularyzacja dobrych praktyk w zakresie realizacji działań przy obiektach zabytkowych i zagospodarowania obszarów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo 7. Propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami oraz współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków działającymi na terenie gminy.

8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami Przyjmuje się, że realizacja zadań, poprzez działania wskazane w niniejszym programie możliwa będzie dzięki zastosowaniu następujących instrumentów: -prawnych, polegających na uwzględnianiu zapisów niniejszego programu przy tworzeniu innych dokumentów prawa miejscowego; -finansowych, polegających na finansowaniu wszelkich działań zawartych w programie w większej części z budżetu miasta, przy czym prace konserwatorskie przy obiektach należących do osób prywatnych, będą wymagały zaangażowania środków prywatnych, -koordynacji, oznaczających współdziałanie w zakresie realizacji celów programu z zainteresowanymi organizacjami pozarządowymi i osobami fizycznymi, -społecznych, co oznacza, że program skierowany jest do odbiorcy masowego poprzez wszelkie działania edukacyjne i promocyjne, -kontrolnych, polegających na egzekwowaniu zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną oraz walce z samowolami budowlanymi na zabytkach. Obiekty, zespoły i założenia urbanistyczne wpisane do rejestru zabytków objęte są rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z ustawy z dnia 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Rygory te obowiązują niezależnie od położenia obiektu w poszczególnych strefach ochrony konserwatorskiej lub poza strefami.

Zgodnie z art. 21 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, podstawą sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest gminna ewidencja zabytków. Ewidencją zostają objęte zespoły i obiekty o istotnych, lokalnych walorach historycznych, kulturowych i krajobrazowych. Obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków nieruchomości spoczywa na burmistrzu (art. 22 ust. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Na podstawie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami prowadzona jest gminna ewidencja zabytków gminy Zabłudów. Ewidencja zabytków prowadzona jest przez burmistrza Zabłudowa w formie kart adresowych. Ewidencja obejmuje karty zabytków objętych ochroną prawną przez wpis do rejestru zabytków województwa podlaskiego oraz zabytków włączonych do wojewódzkiej ewidencji zabytków. Aktualizacja i uzupełnianie ewidencji zabytków polega na:

- 1) dokonaniu przeglądu w terenie z częstotliwością raz na cztery lata obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków w celu weryfikacji obiektów pod kątem stanu estetycznego;
- 2) wykonaniu dokumentacji fotograficznej w razie zmiany stanu zachowania obiektu zabytkowego;
- 3) uzupełnieniu kart adresowych gminnej ewidencji zabytków o uzyskane w trakcie przeglądu dane merytoryczne i dokumentację fotograficzną. Określenie stanów technicznych obiektów polega na:
 - 1) nawiązaniu współpracy z organem nadzoru budowlanego w celu ustalenia stanu technicznego obiektów zinwentaryzowanych w gminnej ewidencji zabytków;
 - 2) uwzględnianiu wniosków i opinii w sprawie dalszej kwalifikacji obiektów do gminnej ewidencji zabytków;
 - 3) określeniu niezbędnych prac rewitalizacyjnych obiektów i szacunkowej wartości ich przeprowadzenia.

9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z realizacji programu burmistrz Zabłudowa sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia Radzie Miejskiej w Zabłudowie. Sprawozdanie o którym mowa będzie sporządzone w pierwszym kwartale po upływie dwóch lat od uchwalenia przez Radę Miejską niniejszego programu. Prace nad kolejnym programem opieki nad zabytkami powinny być zainicjowane na trzy miesiące przed zakończeniem okresu czteroletniego obowiązywania programu. Dwuletnia ocena realizacji programu zawarta w sprawozdaniu będzie służyła ewaluacji programu. Zmiany w programie wymagają uchwały Rady Miejskiej w Zabłudowie. Przy ocenie realizacji oraz efektów wprowadzenia gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Zabłudów na lata 2021-2024 przyjmuje się następujące kryteria oceny (wskaźniki): **W ramach priorytetu I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy:**

- poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba (bądź inne mierniki) obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów,
- wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom,
- liczba i wartość dofinansowań udzielonych właścicielom i użytkownikom zabytków z przeznaczeniem na remonty i modernizacje,
- liczba i wartość zastosowanych zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków,
- zakres i skala współpracy z organizacjami pozarządowymi, Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników. **W ramach priorytetu II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego:**
- wysokość dorocznych środków finansowych przeznaczonych w budżecie gminy na realizację zadań własnych samorządu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- liczba kontroli właściwego oznakowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków znakiem informacyjnym Konwencji Haskiej,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych. Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników. **W ramach priorytetu III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości gminy i mieszkańców**
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych i imprez z zakresu turystyki kulturowej gminy,

- liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej,
- liczba opracowanych, wydanych wydawnictw naukowych i popularno-naukowych na temat dziedzictwa kulturowego gminy,
- liczba działań edukacyjnych dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy skierowanych do mieszkańców i gości. Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

10. **Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami** Finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce może odbywać się z różnych źródeł. Podstawowe to:

1. **Źródła publiczne: krajowe** - budżet państwa – m.in. środki w ramach programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministra Administracji i Cyfryzacji, Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków; -budżety jednostek samorządu terytorialnego – m.in. dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, dotacje inwestycyjne dla instytucji kultury podległych jednostce samorządu terytorialnego, jeżeli są to obiekty wpisane do rejestru zabytków; dotacje dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na wsparcie realizacji zadań publicznych województwa podlaskiego w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego;

2. **źródła publiczne: zagraniczne** - fundusze Unii Europejskiej związane z programami uwzględniającymi dziedzictwo kulturowe, m.in.: Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego na lata 2021-2027, Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko.

3. **źródła prywatne**:-osób fizycznych – składki i zbiórki publiczne na określony cel; -osób prawnych; - organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji; -kościelnych osób prawnych.

1. **Źródła publiczne. Środki krajowe.** Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w Polsce może być finansowana z różnych źródeł, w tym w szczególności w ramach krajowych środków publicznych. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dopuszcza możliwość udzielania dotacji z budżetu państwa przez dysponentów jego części przeznaczonej na kulturę zarówno na poziomie krajowym, jak i wojewódzkim. Odpowiednio dotacje udzielane są, w drodze ogłaszanych konkursów, przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

I. Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego dysponuje instrumentami finansującymi działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego na mocy przyjętych rozwiązań wynikających z „Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020”. Jednym z trzech instrumentów wdrażania przyjętych celów cząstkowych są Narodowe Programy Kultury, w tym Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”. Określony jest on poprzez podprogramy, priorytety i działania, które MKiDN realizuje w corocznie ogłaszanych programach. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego co roku ogłasza programy, w ramach których można się ubiegać o dofinansowanie projektów związanych z ochroną zabytków. Mimo, że są one ogłaszane każdego roku, zakres merytoryczny i tematyczny w poszczególnych latach zasadniczo nie ulegał zmianie. Aplikowanie w programach odbywa się na zasadzie konkursu, w ramach którego składa się wnioski w dwóch terminach: I nabór – do dnia 31 października lub 30 listopada każdego roku, II nabór – do dnia 31 marca każdego roku, o ile środki finansowe w danym programie bądź priorytecie nie zostaną wyczerpane w I naborze. Projekty dotyczące ochrony i promocji dziedzictwa narodowego zostały zgrupowane w programie „Dziedzictwo kulturowe”, którego celem jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej.

„Ochrona zabytków”

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);

- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych). Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich. O dofinansowanie w ramach priorytetu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego – osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie. Instytucja zarządzająca: Departament Ochrony Zabytków, ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa <http://bip.mkidn.gov.pl/pages/departamenty-i-biura/departament-ochrony-zabytkow.php>

„Wspieranie działań muzealnych”
„Kultura ludowa i tradycyjna”
„Ochrona zabytków archeologicznych”
„Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą”
„Miejsca pamięci i trwale upamiętnianie w kraju”

- 1) naukowym badaniu i dokumentowaniu miejsca pamięci oraz wydarzeń i osób z nim związanych;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy miejscach pamięci;
- 3) zabezpieczeniu i utrzymaniu miejsca pamięci oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) utrwaleniu wartości i autentyzmu miejsc pamięci;
- 5) popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy o miejscu pamięci oraz jego znaczeniu dla historii, dziedzictwa i tożsamości narodowej.

Promowane jest:

- 1) podkreśleniu prestiżu miejsca pamięci/trwałego upamiętnienia;
- 2) nadanie lub przywrócenie odpowiedniego wyrazu;
- 3) zaangażowanie w opiekę nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami jak największej liczby różnych podmiotów;
- 4) zapewnienie jak najlepszej dostępności miejsca/trwałego upamiętnienia;
- 5) tworzenie nowych trwałych upamiętnień w miejscach, gdzie ich obecność jest uzasadniona interesem społecznym;
- 6) twórcze zastosowanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji do ochrony dziedzictwa narodowego;
- 7) stosowanie rozwiązań prawnych sprzyjających lepszej opiece nad miejscami pamięci/trwałymi upamiętnieniami (uwzględnienie miejsca pamięci, jego ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, czy objęcie go inną formą ochrony prawnej). Instytucja zarządzająca: Departament Dziedzictwa Kulturowego MKiDN ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

„Groby i cmentarze wojenne w kraju”

- prowadzeniu robót budowlanych, prac remontowych, konserwatorskich i restauratorskich;
- zabezpieczeniu i utrzymaniu w jak najlepszym stanie;
- prowadzeniu badań archeologicznych i prac poszukiwawczych;
- prowadzeniu prac związanych z urządzeniem grobu/kwatery/cmentarza wojennego;
- dokumentowaniu i prowadzeniu badań naukowych;

- popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy. Promowane jest:
- obejmowanie opieką obiektów, których stan zachowania wymaga podjęcia niezwłocznego działania;
- opieka nad grobami i cmentarzami wojennymi o wyjątkowej wartości historycznej;
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniej rangi obiektom grobownictwa wojennego;
- wykorzystanie nowoczesnych metod badań, edukacji, i promocji;
- zaangażowanie w opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jak największej liczby różnych podmiotów;
- stosowanie, w ramach obowiązujących przepisów prawa, rozwiązań sprzyjających lepszej ochronie prawnej grobów i cmentarzy wojennych. Instytucja zarządzająca: Departament Dziedzictwa Kulturowego MKiDN ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

III. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji – Fundusz Kościelny Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez państwo nieruchomości ziemskie. Fundusz ten, stosownie do zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych wyrażonej w art. 25 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., działa na rzecz kościołów i innych związków wyznaniowych, posiadających uregulowany status prawny w Rzeczypospolitej Polskiej. Fundusz Kościelny stanowi wyodrębnioną pozycję w części 43 budżetu państwa - wyznania religijne oraz mniejszości narodowe i etniczne, w dziale 758 – różne rozliczenia, w rozdziale 75822 – Fundusz Kościelny, której dysponentem jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych – obecnie Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji. Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane między innymi na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki). O przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego instytucje wyznaniowe mogą się ubiegać na realizację następujących zadań:

1. konserwacja i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo, bądź orzecznictwo. tj.

- a) ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane zgodnie z którą ilekroć w ustawie jest mowa o remoncie należy przez to rozumieć wykonywanie w istniejącym obiekcie budowlanym robót budowlanych polegających na odtworzeniu stanu pierwotnego, a niestanowiących bieżącej konserwacji, przy czym dopuszcza się stosowanie wyrobów budowlanych innych niż użyto w stanie pierwotnym (art. 3 pkt 8),
- b) ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zgodnie z którą użyte w ww. ustawie określenia oznaczają:
 - zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 pkt 1),
 - prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań (art. 3 pkt 6).
- c) w aktualnym ustawodawstwie brak jest legalnej definicji „obiekty sakralnego” oraz „obiekty kościelnego”, dlatego na potrzeby udzielenia dotacji z Funduszu Kościelnego przyjmuje się, że:
 - obiekty sakralne - są te miejsca, w których stale i systematycznie zbierają się wierni danej religii (wyznania) dla wzięcia udziału w nabożeństwach i innych zorganizowanych formach uprawiania kultu religijnego (vide wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 17 czerwca 1991 r., sygn. akt II SA 391/91),

- obiekty kościelne – są to inne obiekty należące do kościelnych osób prawnych, które, co do zasady, stanowią „budynki towarzyszące” obiektom sakralnym, przez które, na gruncie ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 2013, poz. 1169, z późn. zm.) rozumie się „położone w sąsiedztwie obiektów sakralnych: budynki stanowiące mieszkanie proboszcza lub rektora i kancelarię parafialną lub kancelarię rektora (plebanię), budynki stanowiące mieszkanie wikariuszy (wikariatkę), budynki stanowiące mieszkanie pracowników świeckich parafii lub rektoratu (organistówkę), budynki punktu katechetycznego i budynki domu zakonnego związanego z duszpasterstwem w tym obiekcie sakralnym albo świadczeniem w nim pomocy.”. Dotacje przeznaczone są, co do zasady, na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wewnątrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Z Funduszu Kościelnego nie finansuje się co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogrodzenia, trawniki).

III. Wojewódzki Konserwator Zabytków Wojewódzki Konserwator Zabytków, działając z upoważnienia ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ustala kryteria i sposób naboru wniosków oraz rozdziału środków finansowych na cele związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami w ramach środków przyznanych przez Wojewodę Podlaskiego, pozostających w jego dyspozycji.

Dotacja może być udzielona na dofinansowanie:

- 1) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia wniosku, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków:
 - a) wymagających wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych,
 - b) niewymagających wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;
- 2) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja) po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót, określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wewnątrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;

- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej. 3. Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. 4. Jeżeli zabytek, o którym mowa w ust. 1, posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

5. W przypadku, jeżeli stan zachowania zabytku, o którym mowa w ust. 1, wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być również udzielona do wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

6. Wnioskodawca ubiegający się o kwotę wyższą niż 50% nakładów koniecznych zobowiązany jest dołączyć informację na ten temat wraz z uzasadnieniem, w którym zostanie opisana wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa zabytku albo też informację o konieczności przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych oraz innych dokumentów potwierdzających konieczność niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych. Wniosek nie zawierający takiego uzasadnienia zostanie potraktowany, jako wniosek o udzielenie dotacji w wysokości określonej zgodnie z § 1 ust. 3.

7. Łączna wysokość dotacji udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego i wojewódzkiego konserwatora zabytków nie może przekraczać wysokości dofinansowania określonej w ust. 3-5.

IV. Budżety jednostek samorządu terytorialnego Ustawodawca w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przewidział też możliwość dofinansowywania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków ze środków jednostek samorządu terytorialnego na zasadach określonych przez organy stanowiące tych jednostek. Dotyczy to samorządów wszystkich szczebli. W każdym przypadku o dotację może ubiegać się, w drodze corocznie ogłaszanego konkursu, każdy podmiot posiadający tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu albo stosunku zobowiązaniowego. Ze środków dotacji można dofinansować wykonanie planowanych prac lub robót budowlanych tylko przy zabytkach wpisanych do rejestru, które mieszczą się w katalogu wskazanym w w/w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Na szczeblu wojewódzkim, co roku w budżecie województwa Marszałka Podlaskiego zabezpieczane są środki finansowe przeznaczone na udzielenie dotacji na wykonanie prac lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa podlaskiego. Ponadto w ramach sprawowanego mecenatu zarówno przez samorząd województwa, jak i gminny, udzielane są, w drodze corocznie ogłaszanych konkursów ofert, dotacje dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na wsparcie realizacji zadań publicznych w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

2. **Źródła publiczne. Środki zagraniczne.** Możliwość finansowania ochrony zabytków została włączona do działań współfinansowanych środkami finansowymi Unii Europejskiej. Wejście Polski do Unii Europejskiej otworzyło wiele nowych możliwości związanych z realizacją projektów z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Fundusze europejskie, tj. fundusze strukturalne, programy wspólnotowe oraz Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweski Mechanizm Finansowy umożliwiły realizację wielu ciekawych inicjatyw, zarówno tych o charakterze infrastrukturalnym, jak i przedsięwzięć artystycznych. Działania związane z zakresem kultury i ochrony dziedzictwa narodowego mogą być dofinansowywane z dwóch zasadniczych źródeł:

I. Fundusze Unii Europejskiej

1. Fundusze strukturalne i Fundusz Spójności:

3. Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko,
4. Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego

II. Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweski Mechanizm Finansowy

Ze względu na czas przejściowy pomiędzy dwoma okresami finansowania, w czasie sporządzenia niniejszego opracowania nie były jeszcze znane zasady finansowania działań związanych z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego po 2020 r.

Inne źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Projekty związane z ochroną zabytków mogą być również finansowane z różnego rodzaju funduszy, powołanych do realizacji zadań w innych dziedzinach. Wśród nich należy wymienić Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Białymstoku, który w ramach priorytetowych działań wspiera prace leczniczo-pielęgnacyjne przy drzewach i krzewach, a w szczególności – pomnikach przyrody oraz parkach. Warto podkreślić, że działania na rzecz ochrony zabytkowych parków i ogrodów oraz inicjowanie szczegółowych prac badawczych w tych obiektach prowadzone są także z ramienia Narodowego Instytutu Dziedzictwa. W ramach wieloletniej współpracy, w zakresie wspierania procesu rewaloryzacji najbardziej prestiżowych historycznych założen ogrodowych, pomiędzy Narodowym Instytutem Dziedzictwa a Narodowym Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, powstała Lista zabytkowych założen ogrodowych, których właściciele i użytkownicy mogą ubiegać się o dofinansowanie ze środków Funduszu. Lista składa się z części stałej „Listy najcenniejszych zabytkowych założen ogrodowych Polski” i części ruchomej, ustalonej w cyklu trzyletnim „Listy preferencyjnej zabytkowych parków i ogrodów dla Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej”. Na stronie internetowej Narodowego Instytutu Dziedzictwa www.nid.pl opisana została szczegółowa procedura aktualizacji w/w listy. Środki Wojewódzkiego Funduszu (a także Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej) mogą być przeznaczone m.in. na: edukację ekologiczną oraz propagowanie działań proekologicznych i zasady zrównoważonego rozwoju, przedsięwzięcia związane z ochroną przyrody, w tym urządzenie i utrzymanie terenów zieleni, zadrzewień, zakrzewień oraz parków, dofinansowywanie działań związanych z utrzymaniem i zachowaniem parków oraz ogrodów, będących przedmiotem ochrony na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej udziela pomocy finansowej w formie pożyczek, dotacji, dopłaty do oprocentowania kredytów i pożyczek zaciąganych w bankach komercyjnych. O pomoc ze środków WFOŚiGW w Białymstoku ubiegać się mogą zarówno jednostki samorządu terytorialnego, jak i przedsiębiorcy oraz organizacje pozarządowe. Finansowanie zadań związanych z ochroną zabytków zagwarantowano w Priorytecie: Ochrona przyrody i krajobrazu. Dotacja oraz dofinansowanie w formie przekazania środków państwowym jednostkom budżetowym mogą być przyznawane do wysokości 99% całkowitego kosztu zadania z zakresu ochrony przyrody i krajobrazu obejmujące prace rewitalizacyjne realizowane na terenach objętych ochroną lub w stosunku do obiektów poddanych pod ochronę, ujętych w rejestrze albo ewidencji, zgodnie z ustawą z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody lub z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Narodowe Centrum Nauki Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach mogą być również dofinansowane przez na zasadach określonych w przepisach o zasadach finansowania nauki ze środków pozostających w dyspozycji Narodowego Centrum Nauki. Europejskie Dni Dziedzictwa Europejskie Dni Dziedzictwa to największy w Europie projekt społeczny i edukacyjny, najważniejsze święto zabytków kultury Starego Kontynentu. Ich idea narodziła się w 1985 r. w Granadzie w Hiszpanii podczas II Konferencji Rady Europy.

Wówczas po raz pierwszy bezpłatnie udostępniono zwiedzającym obiekty, do których dostęp dotychczas był ograniczony. Inicjatywa cieszyła się tak dużym zainteresowaniem, że w 1991 r. zainspirowała Radę Europy do ustanowienia Europejskich Dni Dziedzictwa. Głównym celem Europejskich Dni Dziedzictwa jest promowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz przypominanie o wspólnych korzeniach kultury europejskiej. Imprezy skierowane są do bardzo szerokiej i różnorodnej grupy odbiorców, co nadaje im wymiar uniwersalny. W obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa uczestniczą wszystkie państwa, członkowie Rady Europy, w tym Polska, która włączyła się do tej akcji w 1993 r. Co roku we wrześniu organizatorzy udostępniają do zwiedzania szerokiej publiczności zabytki i miejsca kultury, przygotowują festyny, jarmarki, imprezy plenerowe, inscenizacje, turnieje rycerskie, wystawy, odczyty naukowe, konkursy, spotkania z twórcami kultury i wiele innych imprez o różnorodnym charakterze, skierowanych do różnych grup społecznych i wiekowych. Dzięki temu obywatele państw uczestniczących w EDD mają doskonałą okazję do poznania dorobku kulturowego regionu, który zamieszkują.

Ogólnopolski konkurs „Zabytek zadbane” „Zabytek Zadbane” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Podmiotem realizującym procedurę konkursową, podobnie jak wyżej omówione Europejskie Dni Dziedzictwa jest Narodowy Instytut Dziedzictwa. Konkurs, skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków, nie stanowi źródła finansowania zabytków, jednak warto o nim wspomnieć, bowiem jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów. Pozostałe źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami fundusze fundacji krajowych, m.in. Fundacja im. Stefana Batorego (www.batory.org.pl), Fundacja Kronenberga (www.citibank.pl/poland/kronenberg/polish/index); fundusze europejskie, m.in. Programy Europejskiej Fundacji Kultury (www.eurocult.org), Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej (www.efrwp.pl); fundusze międzynarodowe, m.in. Fundusze Wyszehradzkie (www.visegradfund.org), Szwajcarska Fundacja dla Kultury Pro Helvetia (www.prohelvetia.pl), Fundacja Współpracy Polsko–Niemieckiej (www.fwpm.org.pl), Polsko–Amerykańska Fundacja Wolności (www.pafw.pl); fundusze organizacji międzynarodowych, m.in. Europa Nostra wręcza nagrody za utrzymywanie i restaurację obiektów kulturowych w krajach europejskich (www.europanostra.org).

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenia nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zdaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina Zabłudów;
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy. Gmina jako właściciel zabytków jest ustawowo zobligowana do opieki nad nimi tj. utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych władze Zabłudowa powinny dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów i gości zachęcał do dłuższych pobytów w mieście i regionie. Mechanizmem sprzyjającym takim działaniom może być zapewnienie środków finansowych na dotacje celowe na prace przy zabytkach, które udzielane są właścicielom i zarządcom. Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane mogą być przyznane w wysokości do 75% nakładów koniecznych, które obejmują:
 1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
 2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
 3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
 4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;

5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
14. uzupełnienie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
17. zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej. Formą pomocy finansowej miasta dla właścicieli obiektów zabytkowych może być również system ulg podatkowych - poprzez stosowanie zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (zgodnie z art. 7 ust 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych. Inną formą wspierania opieki nad zabytkami oraz upowszechniania dziedzictwa kulturowego miasta mogą być także stypendia artystyczne przyznawane osobom działającym na rzecz opieki nad zabytkami oraz otwarte konkursy ofert na realizację zadań publicznych z dziedziny kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.

Aneks nr 1

Wykaz obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Zabłudów

L.p.	Adres	Obiekt	Datowanie	Nr rejestru zabytków
1.	Białostoczek wg mapy	park dworski z aleją dojazdową	2. połowa XIX w.	683 z 29.03.1988 r.
2.	Bobrowa dz. geod. nr 680/1	mogiła cywilnej ofiary wojny z czasów I wojny światowej	1914 r.	---
3.	Bobrowa dz. geod. nr 712	mogiła wojenna z czasów II wojny światowej	1941 r.	---
4.	Bogdaniec Kolonia dz. geod. nr 104/2, obręb Skrybiczne	spichlerz w zespole dworsko- ogrodowym	2. połowa XIX w.	817 z 7.08.1996 r.
5.	Bogdaniec Kolonia	park krajobrazowy w zespole dworsko-ogrodowym	przełom XIX i XX w.	817 z 7.08.1996 r.
6.	Ciełuszki dz. geod. nr 1146/1	mogiła cywilnej ofiary wojny z czasów II wojny światowej	1944 r.	---
7.	Dobrzyniówka 36	dom drewniany	początek XX w.	---

	dz. geod. nr 223, 224/1			
8.	Dobrzyniówka 47 dz. geod. nr 241	dom drewniany	około 1910 r.	---
9.	Dobrzyniówka 53	zespół folwarczny	2. połowa XIX w.	---
10.	Folwarki Tylwickie dz. geod. nr 308	kaplica-studnia	koniec XIX w.	---
11.	Halickie dz. geod. nr 407	cmentarz historyczny tzw. szwedzki	XVII w.?	---
12.	Kamionka dz. geod. nr 294/4	cmentarz historyczny, tzw. epidemiczny	połowa XIX w.	---
13.	Kamionka dz. geod. nr 315	cmentarz historyczny, tzw. epidemiczny	1830 r.?	---
14.	Kamionka dz. geod. nr 440/1	mogiła Jana Krawczyńskiego	1939 r.	---
15.	Kamionka dz. geod. nr 294/4	cmentarz wojenny z 1920 r.	1920 r.	---
16.	Kamionka 65	zespół folwarczny	2. połowa XIX w.	---
17.	Kamionka	park dworski (teren po parku)	2. połowa XIX w.	---
18.	Krasne dz. geod. nr 230/2, obręb Dobrzyniówka	dwór murowany	1935-1937 r.	A-299 z 26.08.2010 r.
19.	Krasne	park dworski	1935-1937 r.	A-357 z 29.12.1987 r.
20.	Kudrycze dz. geod. nr 109	mogiła wojenna z czasów II wojny światowej	1944 r.	---
21.	Łubniki dz. geod. nr 94/2	groby z 1. połowy XX w.	1. połowa XX w.	---
22.	Łubniki dz. geod. nr 621/2, obręb Halickie	mogiła wojenna z czasów II wojny światowej „cmentarz epidemiczny”	1940 r.	---
23.	Małynka	park dworski	lata 40. XIX w.	---
24.	Nowosady dz. geod. nr 342	kaplica pw. Matki Boskiej Anielskiej	1. połowa XX w.	---
25.	Ostrówki	park dworski	1. połowa XIX w.	---
26.	Pawły dz. geod. nr 158	cerkiew cmentarna prawosławna pw. św. Jana Teologa	1824 r.	A-507 z 26.10.1966 r.
27.	Pawły dz. geod. nr 158	cmentarz prawosławny	XIX w,	---
28.	Płoska dz. geod. nr 1	mogiła wojenna cywilnej ofiary wojny z czasów II wojny światowej	1945 r.	---
29.	Ryboły wg mapy	rozplanowanie wsi wraz z historyczną zabudową	XVI w.	A-450 z 24.03.1988 r.
30.	Ryboły dz. geod. nr 491	cerkiew prawosławna parafialna pw. św. Kosmy i Damiana	1874-1879 r.	A-508 z 30.12.1987 r.
31.	Ryboły dz. geod. nr 491	dom duchowieństwa prawosławnego w zespole cerkwi pw. św. Kosmy i Damiana	1905-1906 r.	---

32.	Ryboły dz. geod. nr 491	ogrodzenie z bramą przy cerkwi parafialnej pw. śś. Kosmy i Damiana	1894 r.	A-508 z 30.12.1987 r.
33.	Ryboły dz. geod. nr 491	cmentarz przycerkiewny w zespole cerkwi parafialnej pw. śś. Kosmy i Damiana	XVII w.	---
34.	Ryboły dz. geod. nr 714	cmentarz prawosławny, parafialny	1. połowa XIX w.	A-450 z 24.03.1988 r.
35.	Ryboły dz. geod. nr 714	cerkiew cmentarna pw. św. Jerzego	XVIII-XIX w.	A-509 z 22.11.1976 r.
36.	Ryboły dz. geod. nr 715/1, naprzeciwko 788	kapliczka-studnia	1898 r.	---
37.	Ryboły	park dworski (relikty)	1737 r.	---
38.	Rzepniki 9 dz. geod. nr 350	dom drewniany	1930 r.	---
39.	Rzepniki 9 dz. geod. nr 350	chlew drewniany	1930 r.	---
40.	Rzepniki 15 dz. geod. nr 341	dom drewniany	przełom XIX i XX w.	---
41.	Rzepniki 15 dz. geod. nr 341	spichrz drewniany	około 1940 r.	---
42.	Rzepniki 19/2 dz. geod. nr 339	dom drewniany	3. ćwierć XIX w.	---
43.	Rzepniki 21 dz. geod. nr 338	dom drewniany	początek XX w.	---
44.	Rzepniki 39 dz. geod. nr 328/1	dom drewniany	1. połowa XIX w.	---
45.	Rzepniki 43 dz. geod. nr 324	dom drewniany	początek XX w.	---
46.	Zabłudów wg mapy	układ urbanistyczny części miasta	XVI-XVIII w.	A-439 z 19.11.1976 r.
47.	Zabłudów dz. geod. nr 453	kościół parafialny pw. śś. Piotra i Pawła	1805-1840 r.	A-511 z 9.01.1985 r.
48.	Zabłudów dz. geod. nr 453	cmentarz przykościelny w zespole kościoła parafialnego	początek XVI w.	---
49.	Zabłudów dz. geod. nr 443	cerkiew parafialna prawosławna pw. Zaśnięcia NMP i św. Mikołaja Cudotwórcy	1847-1855 r.	A-512 z 08.01.1985 r.
50.	Zabłudów dz. geod. nr 263	cmentarz rzymskokatolicki pw. św. Rocha	początek XIX w.	A-94 z 12.11.1996 r.
51.	Zabłudów dz. geod. nr 263	kaplica cmentarna pw. św. Rocha	1850 r.	A-94 z 10.01.1985 r.
52.	Zabłudów dz. geod. nr 263	ogrodzenie z bramą cmentarza św. Rocha	1850 r.	822 z 12.11.1986 r.
53.	Zabłudów dz. geod. nr 285/2, 285/4	cmentarz prawosławno-rzymskokatolicki p.w. Marii Magdaleny	2. połowa XIX w.	---
54.	Zabłudów dz. geod. nr 285/2	kaplica cmentarna pw. św. Magdaleny	1848 r.	A-513 z 5.01.1985 r.

55.	Zabłudów dz. geod. nr 32	cmentarz żydowski	XIX w.	---
56.	Zabłudów dz. geod. nr 198	cmentarz rzymskokatolicki, parafialny	początek XX w.	---
57.	Zabłudów	cmentarz kalwiński	1608 r.	---
58.	Zabłudów dz. geod. nr 113/5	park dworski	2. połowa XIX w.	A-359 z 26.05.1975 r.
59.	Zajezerce dz. geod. nr 10	budynek dworca	1887 r.	---
60.	Zajezerce dz. geod. nr 30/1	cmentarz historyczny tzw. epidemiczny	1. połowa XIX w.	---
61.	Zajezerce dz. geod. nr 78	mogiła z czasów II wojny światowej	1939-1945 r.	---
62.	Zwierki dz. geod. nr 347	mogiła cywilnych ofiar wojny z czasów II wojny światowej	1941 r.	---

Aneks nr 2

Wykaz stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Zabłudów

L.p.	Miejscowość	Nr obszaru AZP	Nr stan. w miejscowości	Nr stan. na obszarze	Funkcja i chronologia stanowiska
63.	Aleksicze	41-88	1	4	śląd osadnictwa, pradziej
64.	Aleksicze	41-88	2	46	1/ osada, wczesna epoka brązu? 2/ śląd osadnictwa, pradziej
65.	Aleksicze	41-88	3	47	1/ śląd osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ osada, okres lateński – okres wpływow rzymskich?
66.	Aleksicze	41-88	4	48	1/ śląd osadnictwa, wczesna epoka brązu 2/ punkt osadniczy, wczesna epoka żelaza 3/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
67.	Aleksicze	41-88	5	53	1/ śląd osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ osada, pradziej
68.	Aleksicze	41-88	6	54	1/ śląd osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ punkt osadniczy, okres wpływow rzymskich? 3/ śląd osadnictwa, późne średniowiecze 4/ osada, pradziej
69.	Aleksicze	41-88	7	55	1/ osada, wczesna epoka brązu 2/ śląd osadnictwa, pradziej
70.	Bobrowa	38-88	1	12	1/ śląd osadnictwa, epoka kamienia 2/ śląd osadnictwa, okres nowożytny
71.	Bobrowa	38-88	2	13	osada, okres nowożytny
72.	Borowiki	38-88	1	5	osada, okres nowożytny

73.	Ciełuszki	42-88	I	1	osada, późny okres lateński – okres wpływów rzymskich, kultura zarubiniecka
74.	Ciełuszki	42-89	2	9	1/ obozowisko, epoka kamienia – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, okres starożytny 3/ osada?, okres nowożytny
75.	Ciełuszki	42-88	III	2	1/ osada, późny okres lateński – okres wpływów rzymskich, kultura zarubiniecka 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
76.	Ciełuszki	42-88	IV	15	ślad osadnictwa, epoka kamienia
77.	Ciełuszki	42-88	V	16	ślad osadnictwa, starożytność
78.	Ciełuszki	42-88	VI	17	1/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich 2/ osada, średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
79.	Ciełuszki	42-88	VII	18	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, starożytność
80.	Ciełuszki	42-88	VIII	19	1/ ślad osadnictwa, neolit – wczesna epoka brązu, kultura ceramiki grzebykowo-dołkowej 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
81.	Ciełuszki	42-88	IX	20	1/ obozowisko, neolit – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, neolit – wczesna epoka brązu, kultura ceramiki grzebykowo-dołkowej 3/ ślad osadnictwa, okres lateński – okres wpływów rzymskich? 4/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 5/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
82.	Ciełuszki	42-88	X	21	ślad osadnictwa, neolit
83.	Ciełuszki	42-88	XI	22	ślad osadnictwa, mezolit?
84.	Ciełuszki	42-88	XII	23	osada, średniowiecze
85.	Ciełuszki	42-88	XIII	14	1/ obozowisko, neolit – epoka brązu 2/ osada, okres wpływów rzymskich 3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
86.	Ciełuszki	42-89	15	12	1/ ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza 2/ osada?, późne średniowiecze – okres nowożytny

87.	Ciełuszki	42-89	16	13	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ osada, okres wpływów rzymskich? 3/ osada, późne średniowiecze – okres nowożytny
88.	Ciełuszki	42-89	17	14	ślad osadnictwa, epoka kamienia
89.	Ciełuszki	42-89	18	15	1/ ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza 2/ osada, późne średniowiecze – okres nowożytny
90.	Dawidowicze	41-88	1	39	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
91.	Dawidowicze	41-88	2	52	osada, wczesna epoka brązu
92.	Dobrzyniówka	39-88	1	12	1/ punkt osadniczy, późne średniowiecze 2/ osada, XVII w.
93.	Folwarki Tylwickie	39-89	1	2	osada, wczesna epoka żelaza, kultura ceramiki kreskowanej
94.	Folwarki Tylwickie	39-89	2	3	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, mezolit-epoka żelaza
95.	Folwarki Tylwickie	40-89	2	20	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
96.	Folwarki Tylwickie	39-89	3	4	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona
97.	Folwarki Tylwickie	39-89	4	5	1/ ślad osadnictwa, mezolit-epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
98.	Folwarki Tylwickie	40-89	5	3	1/ punkt osadniczy, epoka kamienia – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, epoka brązu, kultura łużycka
99.	Folwarki Tylwickie	40-89	6	4	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, pradziej
100.	Folwarki Tylwickie	40-89	7	17	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
101.	Folwarki Tylwickie	40-89	8	18	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny 3/ ślad osadnictwa?, chronologia nieokreślona
102.	Folwarki Wielkie	39-89	1	6	ślad osadnictwa, mezolit-epoka żelaza

103.	Gnieciuki	40-88	1	---	nasypy, chronologia nieokreślona [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]
104.	Halickie „Mogiłki”	38-87	1	14	cmentarzysko, średniowiecze
105.	Halickie Kolonia	38-87	2	12	1/ punkt osadniczy, epoka kamienia 2/ osada, okres nowożytny
106.	Halickie	38-87	3	13	osada, XVII w.
107.	Halickie	39-87	4	1	1/ osada?, późne średniowiecze 2/ osada, okres nowożytny
108.	Kamionka	38-88	1	6	1/ punkt osadniczy, epoka kamienia 2/ osada, okres nowożytny
109.	Kamionka	38-88	2	7	osada?, okres nowożytny
110.	Kamionka	38-88	3	8	1/ punkt osadniczy, epoka kamienia 2/ osada?, okres nowożytny
111.	Kamionka	38-88	4	9	1/ punkt osadniczy, późne średniowiecze 2/ osada?, okres nowożytny
112.	Kamionka	38-88	5	10	1/ punkt osadniczy, późne średniowiecze? 2/ punkt osadniczy, okres nowożytny
113.	Kamionka	38-88	6	11	osada, okres nowożytny
114.	Kaniuki	42-88	I	77	osada, okres wpływów rzymskich, kultura zarubiniecka
115.	Kaniuki	42-88	II	4	1/ obozowisko, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, neolit – wczesna epoka brązu 3/ ślad osadnictwa, starożytność 4/ osada?, wczesne średniowiecze 5/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
116.	Kaniuki	42-88	III	5	1/ obozowisko, epoka kamienia 2/ osada?, neolit – wczesna epoka brązu 3/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
117.	Kaniuki	42-88	IV	13	ślad osadnictwa, epoka kamienia
118.	Kaniuki	42-88	V	25	1/ obozowisko, epoka kamienia 2/ osada, średniowiecze
119.	Kaniuki	42-88	VI	26	1/ ślad osadnictwa, epoka brązu? 2/ osada, średniowiecze
120.	Kaniuki	42-88	VII	27	1/ obozowisko, mezolit – neolit 2/ ślad osadnictwa, starożytność
121.	Kaniuki	42-88	VIII	28	obozowisko, epoka kamienia
122.	Kaniuki	42-88	IX	29	ślad osadnictwa, neolit – epoka brązu
123.	Kaniuki	42-88	X	30	1/ obozowisko, mezolit – neolit 2/ ślad osadnictwa, starożytność 3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny

124.	Kaniuki	42-88	XI	31	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
125.	Kaniuki	42-88	XII	32	osada, okres nowożytny
126.	Kaniuki	42-88	XIII	33	1/ obozowisko, neolit – epoka brązu 2/ osada, okres nowożytny
127.	Kaniuki	42-88	XIV	34	kurhan, wczesne średniowiecze
128.	Kaniuki	42-88	XV	35	1/ obozowisko, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich 3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
129.	Kaniuki	42-88	XVI	36	ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu
130.	Kaniuki	42-88	XVII	37	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ osada, późne średniowiecze – okres nowożytny
131.	Kaniuki	42-88	XVIII	38	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ osada, późne średniowiecze – okres nowożytny
132.	Kaniuki	42-88	XIX	39	1/ obozowisko, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, neolit – wczesna epoka brązu, kultura ceramiki grzebykowo-dołkowej
133.	Kaniuki	42-88	XX	40	1/ obozowisko, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
134.	Kaniuki	42-88	XXI	41	1/ obozowisko, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
135.	Kaniuki	42-88	XXII	42	osada, średniowiecze
136.	Kaniuki	42-88	XXIII	43	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, neolit – wczesna epoka brązu, kultura ceramiki grzebykowo-dołkowej
137.	Kaniuki	42-88	XXIV	44	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, starożytność 3/ osada, wczesne średniowiecze, X-XI w. 4/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
138.	Kaniuki	42-88	XXV	45	brak danych – karta zagubiona w archiwum WUOZ Białystok
139.	Kaniuki	42-88	XXVI	46	ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
140.	Kołpaki	40-89	1	5	1/ punkt osadniczy, epoka kamienia – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, epoka brązu 3/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 4/ ślad osadnictwa, średniowiecze 5/ osada?, okres nowożytny

141.	Kołpaki	40-89	2	7	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, pradzieje 3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
142.	Kowalowce	40-88	1	4	cmentarzysko?, chronologia nieokreślona
143.	Kowalowce	40-88	2	5	1/ osada?, późne średniowiecze 2/ punkt osadniczy, okres nowożytny
144.	Koźliki	40-88	1	8	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ osada, okres wpływów rzymskich
145.	Koźliki	40-88	2	7	1/ punkt osadniczy, okres nowożytny 2/ punkt osadniczy, późne średniowiecze
146.	Koźliki	40-88	2	9	osada, późne średniowiecze, XIV-XVI w.
147.	Koźliki	41-88	3	28	ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu
148.	Krynickie	40-87	I	13	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia-epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, epoka brązu, kultura łużycka? 3/ ślad osadnictwa, średniowiecze
149.	Krynickie	40-87	2	14	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia-epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze
150.	Krynickie	40-87	3	15	ślad osadnictwa, epoka kamienia-epoka brązu
151.	Krynickie	40-87	4	16	1/ obozowisko, epoka kamienia-epoka brązu 2/ osada, późne średniowiecze
152.	Krynickie	40-87	5	17	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia-epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
153.	Krynickie	40-87	6	18	ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu
154.	Krynickie	40-87	7	24	1/ obozowisko?, epoka kamienia – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, pradzieje
155.	Krynickie	40-87	8	25	osada, średniowiecze
156.	Krynickie	40-87	9	26	osada, późne średniowiecze
157.	Krynickie	40-87	10	27	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze

158.	Krynicky	40-87	11	28	1/ obozowisko?, epoka kamienia – epoka brązu 2 / ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 4/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
159.	Krynicky	40-87	12	29	osada?, epoka brązu
160.	Krynicky	40-87	13	30	ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu
161.	Krynicky	40-87	14	31	1/ osada, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
162.	Kucharówka	39-88	1	6	1/ punkt osadniczy, paleolit schyłkowy 2/ punkt osadniczy, okres nowożytny
163.	Kucharówka	39-88	2	7	ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
164.	Kudrycze	39-87	1	7	osada, okres nowożytny
165.	Kudrycze	39-87	2	8	osada?, okres nowożytny
166.	Kuriany	38-87	1	1	1/ punkt osadniczy, epoka kamienia 2/ osada?, okres nowożytny
167.	Kuriany	38-87	2	2	1/ punkt osadniczy, epoka kamienia/epoka brązu 2/ osada?, okres nowożytny
168.	Kuriany	38-87	3	3	1/ punkt osadniczy, epoka kamienia 2/ osada, XVI-XVII w.
169.	Laszki	41-88	1	12	osada, wczesna epoka brązu
170.	Laszki	41-88	2	22	osada, wczesna epoka brązu
171.	Łubniki	39-88	1	1	osada?, okres nowożytny
172.	Łubniki	39-88	2	4	1/ punkt osadniczy, późne średniowiecze 2/ osada?, XVI-XVII w.
173.	Łubniki	39-87	III	---	znalezisko luźne, neolit
174.	Łubniki	39-87	4	9	1/ punkt osadniczy, późne średniowiecze 2/ punkt osadniczy, okres nowożytny
175.	Małynka	40-89	1	13	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 4/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
176.	Małynka	40-89	2	14	1/ punkt osadniczy, epoka kamienia – epoka brązu 2/ punkt osadniczy, okres nowożytny

177.	Małynka	40-89	3	15	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
178.	Małynka	40-89	4	16	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, wczesna epoka brązu, kultura trzciniecka?
179.	Minkiewiczze	41-88	1	5	ślad osadnictwa, pradziej
180.	Minkiewiczze	41-88	2	13	1/ obozowisko, epoka kamienia – epoka brązu 2/ osada, wczesna epoka żelaza? 3/ osada, wczesne średniowiecze 4/ osada, późne średniowiecze – okres nowożytny
181.	Minkiewiczze	41-88	3	14	1/ osada, okres nowożytny 2/ ślad osadnictwa, pradziej
182.	Minkiewiczze	41-88	4	23	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ osada, wczesne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny 4/ ślad osadnictwa, pradziej
183.	Minkiewiczze	41-88	5	15	ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu
184.	Minkiewiczze	41-88	6	24	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, pradziej
185.	Nowosady	40-87	I	19	ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu
186.	Nowosady	40-87	2	20	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ osada, średniowiecze (XV w.)
187.	Nowosady	40-87	3	21	obozowisko, epoka kamienia
188.	Nowosady	40-87	4	22	1/ osada, epoka kamienia – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ osada, średniowiecze
189.	Nowosady	40-87	5	23	1/ cmentarzysko?, okres wpływów rzymskich 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny (XVIII w.)
190.	Nowosady	40-87	6	33	ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu
191.	Nowosady	40-87	7	34	1/ osada?, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny

192.	Nowosady	40-87	8	35	1/ obozowisko?, epoka kamienia – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, wczesna epoka brązu 3/ osada, okres wpływów rzymskich, kultura przeworska? 4/ ślad osadnictwa, średniowiecze
193.	Nowosady	40-87	9	36	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ osada, okres nowożytny (XIII w.)
194.	Nowosady	40-87	10	37	ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu
195.	Ochremowicze	40-89	1	2	1/ ślad osadnictwa, neolit 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, średniowiecze 4/ osada, okres nowożytny
196.	Olszanka	40-89	1	1	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ punkt osadniczy, okres nowożytny
197.	Ostrówki	41-88	1	6	osada, pradzieje
198.	Ostrówki	41-88	3	25	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, pradzieje
199.	Ostrówki	41-88	4	27	1/ obozowisko, epoka kamienia – epoka brązu 2/ osada, wczesna epoka żelaza 3/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
200.	Ostrówki	41-88	5	42	osada, wczesna epoka brązu?
201.	Ostrówki	41-88	6	49	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza 3/ ślad osadnictwa, pradzieje
202.	Ostrówki	41-88	7	50	punkt osadniczy, epoka kamienia – epoka brązu
203.	Ostrówki	41-88	8	51	ślad osadnictwa, pradzieje
204.	Ostrówki	41-88	9	56	kurhany?, chronologia nieokreślona [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]
205.	Ostrówki Kolonia	40-88	1	10	osada, średniowiecze?
206.	Pawły	41-88	1	2	kurhany?, chronologia nieokreślona [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]
207.	Pawły	41-88	2	3	1/ osada, okres wpływów rzymskich? 2/ osada, średniowiecze

208.	Pawły Kolonia	42-88	III	52	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 3/ osada, okres nowożytny
209.	Pawły Kolonia	42-88	IV	53	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ osada, średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
210.	Pawły	41-88	5	8	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ osada, późne średniowiecze – okres nowożytny 4/ ślad osadnictwa, pradzieje
211.	Pawły	41-88	6	9	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 3/ osada, okres nowożytny 4/ ślad osadnictwa, pradzieje
212.	Pawły	41-88	7	10	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze – okres wczesnonowożytny 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
213.	Pawły	41-88	8	11	1/ osada, późne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, pradzieje
214.	Pawły	41-88	9	16	1/ osada, późne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, pradzieje
215.	Pawły	41-88	10	17	ślad osadnictwa, pradzieje
216.	Pawły	41-88	11	18	1/ osada, wczesna epoka brązu 2/ punkt osadniczy, późne średniowiecze – okres nowożytny
217.	Pawły	41-88	12	19	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ osada, wczesne średniowiecze
218.	Pawły	41-88	13	20	osada, epoka brązu?
219.	Pawły	41-88	14	21	osada, późne średniowiecze – okres nowożytny
220.	Pawły	41-88	15	26	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, pradzieje
221.	Pawły	41-88	16	30	1/ ślad osadnictwa, epoka brązu? 2/ osada, wczesne średniowiecze
222.	Pawły	41-88	17	31	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ osada, późne średniowiecze
223.	Pawły	41-88	18	32	ślad osadnictwa, pradzieje

224.	Pawły	41-88	19	33	1/ osada, okres wpływów rzymskich? 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze
225.	Pawły	41-88	20	34	1/ punkt osadniczy, późne średniowiecze 2/ osada?, okres nowożytny
226.	Pawły	41-88	21	35	1/ osada, wczesna epoka brązu? 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
227.	Pawły	41-88	22	36	1/ punkt osadniczy, epoka brązu? 2/ punkt osadniczy, późne średniowiecze
228.	Pawły	41-88	23	37	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny? 3/ osada, pradzieje
229.	Pawły	41-88	24	38	1/ osada, okres wpływów rzymskich? 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
230.	Pawły	41-88	25	40	punkt osadniczy, wczesna epoka brązu?
231.	Pawły	41-88	26	41	osada, wczesna epoka brązu?
232.	Pawły	41-88	27	43	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ osada, późne średniowiecze - nowożytność
233.	Protasy	38-88	1	1	osada, XVI-XVII w.
234.	Protasy	38-88	2	2	1/ obozowisko?, epoka kamienia 2/ punkt osadniczy, okres nowożytny
235.	Protasy	38-88	3	3	osada, okres nowożytny
236.	Protasy	38-88	4	4	osada, XVII w.?
237.	Rafałówka	39-88	1	13	osada, XVI-XVII w.
238.	Rafałówka	39-88	2	14	1/ punkt osadniczy, późne średniowiecze 2/ punkt osadniczy, okres nowożytny
239.	Rafałówka	39-88	3	15	osada?, okres nowożytny
240.	Rudnica	38-89	1	3	osada?, okres nowożytny
241.	Rudnica	38-89	2	4	1/ punkt osadniczy, epoka kamienia 2/ osada?, okres nowożytny
242.	Ryboły	41-87	1	1	kurhany, chronologia nieokreślona [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]
243.	Ryboły	41-88	2	1	grodzisko?, chronologia nieokreślona [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]
244.	Ryboły	42-87	III	75	obozowisko, mezolit-neolit

245.	Ryboły	42-87	IV	76	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, okres starożytny
246.	Ryboły	42-87	V	77	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, wczesna epoka brązu, kultura trzciniecka? 3/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
247.	Ryboły	42-87	VI	78	1/ obozowisko, epoka kamienia 2/ osada, średniowiecze
248.	Ryboły	42-87	VII	79	1/ ślad osadnictwa, neolit – epoka brązu 2/ osada?, okres wpływów rzymskich 3/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
249.	Ryboły	42-87	VIII	80	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
250.	Ryboły	42-87	IX	81	ślad osadnictwa, neolit – epoka brązu
251.	Ryboły	42-87	X	82	osada, średniowiecze
252.	Ryboły	42-87	XI	83	1/ obozowisko, neolit-epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, starożytność 3/ osada, wczesne średniowiecze
253.	Ryboły	42-87	XII	84	1/ obozowisko, epoka kamienia 2/ osada, średniowiecze
254.	Ryboły	42-87	XIII	85	1/ ślad osadnictwa, neolit 2/ osada, wczesne średniowiecze
255.	Ryboły	42-87	XIV	86	1/ obozowisko, neolit-epoka brązu 2/ osada, okres halsztacki 3/ osada, neolit-wczesna epoka brązu, kultura ceramiki grzebykowo-dołkowej 4/ ślad osadnictwa, średniowiecze
256.	Ryboły	42-87	XV	87	ślad osadnictwa, neolit – epoka brązu
257.	Ryboły	42-87	XVI	88	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
258.	Ryboły	42-87	XVII	89	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
259.	Ryboły	42-87	XVIII	90	obozowisko, mezolit - neolit
260.	Ryboły	42-87	XIX	91	1/ obozowisko, neolit – epoka brązu 2/ osada?, okres wpływów rzymskich 3/ osada, wczesne średniowiecze
261.	Ryboły	42-88	XX	64	ślad osadnictwa, epoka kamienia

262.	Ryboły	42-88	XXI	65	1/ ślad osadnictwa, okres lateński – okres wpływów rzymskich 2/ osada, średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
263.	Ryboły	42-88	XXII	66	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, okres lateński – okres wpływów rzymskich
264.	Ryboły	42-88	XXIII	67	1/ obozowisko, neolit 2/ osada, okres lateński – okres wpływów rzymskich 3/ osada, średniowiecze
265.	Ryboły	42-88	XXIV	68	obozowisko, mezolit
266.	Ryboły	42-88	XXV	69	ślad osadnictwa, mezolit - neolit
267.	Ryboły	42-88	XXVI	70	1/ osada?, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
268.	Ryboły	42-88	XXVII	71	ślad osadnictwa, mezolit - neolit
269.	Ryboły	41-87	28	5	ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu
270.	Ryboły	41-87	29	6	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
271.	Ryboły	41-87	30	7	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny 3/ osada, pradzieje
272.	Ryboły	41-87	31	8	1/ osada, okres wpływów rzymskich? 2/ ślad osadnictwa, pradzieje
273.	Ryboły	41-87	32	9	1/ ślad osadnictwa, epoka brązu 2/ punkt osadniczy, średniowiecze?
274.	Ryboły	41-87	33	10	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze – okres nowożytny
275.	Ryboły	41-87	34	11	ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu
276.	Ryboły	41-87	35	12	1/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich? 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
277.	Ryboły	41-87	36	13	1/ ślad osadnictwa, IX tysiąclecie p.n.e., kultura świderska 2/ obozowisko, neolit – epoka brązu
278.	Ryboły	41-87	37	14	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ osada, średniowiecze 3/ osada, okres nowożytny 4/ ślad osadnictwa, pradzieje

279.	Ryboły	41-87	38	22	1/ obozowisko, epoka kamienia – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny 3/ ślad osadnictwa, pradzieje
280.	Ryboły	41-87	39	23	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, pradzieje
281.	Ryboły	41-87	40	24	1/ punkt osadniczy, epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich?
282.	Ryboły	41-87	41	30	osada, epoka brązu?
283.	Ryboły	41-87	42	31	1/ ślad osadnictwa, wczesna epoka brązu, kultura trzciniecka 2/ punkt osadniczy, pradzieje
284.	Ryboły	41-88	43	29	obozowisko, epoka kamienia – epoka brązu
285.	Rzepniki	41-87	1	2	kurhany, chronologia nieokreślona [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]
286.	Rzepniki	41-87	2	25	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu, kultura niemieńska 2/ ślad osadnictwa, epoka brązu 3/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze, XII-XIII w. 4/ punkt osadniczy, średniowiecze 5/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 6/ ślad osadnictwa, pradzieje
287.	Rzepniki	41-87	3	27	ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu
288.	Rzepniki	41-87	4	28	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ osada, średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 4/ ślad osadnictwa, pradzieje
289.	Rzepniki	41-87	5	29	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich? 3/ ślad osadnictwa, średniowiecze
290.	Rzepniki	41-87	6	32	punt osadniczy, epoka kamienia – epoka brązu
291.	Rzepniki	41-87	7	33	1/ osada, epoka brązu 2/ punkt osadniczy, okres wpływów rzymskich? 3/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze? 4/ osada, średniowiecze – późne średniowiecze 5/ osada, pradzieje

292.	Rzepniki	41-87	8	34	1/ osada, wczesna epoka brązu, kultura trzciniecka 2/ osada, wczesne średniowiecze 3/ osada, pradzieje
293.	Rzepniki	41-87	9	35	1/ punkt osadniczy, epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, okres halsztacki? 3/ osada, okres wpływów rzymskich 4/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 5/ osada, średniowiecze / późne średniowiecze 6/ osada, pradzieje
294.	Rzepniki	41-87	10	36	1/ ślad osadnictwa, wczesna epoka brązu? 2/ osada, okres wpływów rzymskich 3/ osada, wczesne średniowiecze 4/ osada, średniowiecze 5/ punkt osadniczy, pradzieje
295.	Rzepniki	41-87	11	38	obozowisko, wczesna epoka brązu
296.	Rzepniki	41-87	12	39	1/ obozowisko, epoka brązu 2/ osada, średniowiecze, XIV w. 3/ osada, pradzieje
297.	Sieński	40-88	1	13	ślad osadnictwa, okres halsztacki
298.	Sieński	40-88	2	14	osada, późny okres lateński – okres wpływów rzymskich
299.	Sieński	40-88	3	11	1/ punkt osadniczy, wczesne średniowiecze? 2/ osada?, późne średniowiecze
300.	Skrybiczne	39-87	1	10	1/ punkt osadniczy, późne średniowiecze 2/ osada?, okres nowożytny
301.	Skrybiczne	39-87	2	11	osada, okres nowożytny
302.	Solniki Kolonia	40-88	1	6	osada?, późne średniowiecze?
303.	Tatarowce	38-89	1	5	1/ punkt osadniczy, epoka kamienia 2/ punkt osadniczy, okres nowożytny
304.	Zabłudów	40-88	1	1	kurhan?, chronologia nieokreślona
305.	Zabłudów	40-88	2	2	1/ punkt osadniczy, epoka kamienia 2/ punkt osadniczy, wczesne średniowiecze
306.	Zabłudów	40-88	3	3	osada?, późne średniowiecze
307.	Zabłudów	39-88	4	9	osada, XVI-XVII w.
308.	Zabłudów	39-88	5	10	1/ punkt osadniczy, późne średniowiecze 2/ osada, XVI-XVII w.

309.	Zabłudów	39-88	6	11	1/ punkt osadniczy, średniowiecze 2/ punkt osadniczy, okres nowożytny
310.	Zagruszany	39-88	1	5	1/ punkt osadniczy, średniowiecze 2/ osada?, XVI-XVII w.
311.	Zagruszany	39-88	2	8	osada?, XVI-XVII w.
312.	Zwierki	39-88	1	2	1/ punkt osadniczy, epoka kamienia 2/ punkt osadniczy, okres nowożytny
313.	Zwierki	39-88	2	3	1/ punkt osadniczy, późne średniowiecze 2/ osada, okres nowożytny
314.	Żuki	40-87	1	32	1/ osada, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
315.	Żywkowo	41-89	1	1	1/ osada, późne średniowiecze 2/ zespół dworsko-ogrodowy, XVII-XX w.
316.	Żywkowo	41-89	2	2	ogród folwarczny, XIX-XX w.
317.	Żywkowo	41-89	3	3	zespół dworsko-ogrodowy, XIX-XX w.
318.	Żywkowo	41-89	4	5	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze? 2/ osada, późne średniowiecze-okres nowożytny
319.	Żywkowo	41-89	5	6	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ osada?, okres nowożytny